

Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regénye a *raszkol* kontextusában

Jelige: **Hárfa28**

I. Bevezetés

Dolgozatomban Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* (*Преступление и наказание* 1866) című regényének és a *raszkol* (*раскол*) lehetséges kapcsolati pontjait vizsgálom. A *raszkol* szó szerinti jelentése törés, hasadás. Azonban a fogalom a XVII. századi egyházszakadásra is utal. Azon folyamatok, amelyek ebben a században az Orosz Birodalom vallási – kulturális – társadalmi tradícióit átformálták, az orosz filozófia és szépirodalom képviselőinek figyelmét is felkeltették, így a kora újkori történelmi eseményekre való emlékezés, a folyamatok különböző értelmezési lehetőségei az orosz kultúra egyik alappilléret képezik.

A történelem során a *raszkol* fogalom új jelentésrétegekkel bővült: a XVII. századi orosz egyházszakadásra a történetírás a mai napig a *raszkol* kifejezést használja, de a *raszkol* absztrakt kulturális és társadalmi jelenségeket is fémjelez. A skizmán túl az orosz társadalom kettősségére, a kultúrában jelen lévő bináris oppozícióra, *civilizációs raszkolra* is utal.¹ A kultúrának az ellentétekre épülő sajátossága, valamint a kapcsolati pontjai az európai kultúrával a XIX. században vált az orosz filozófusok által tárgyalt kérdéskörre. Boris Groys úgy véli, hogy azért a XIX. században vált relevánssá az oroszország fogalmának értelmezése, az Európához való viszony meghatározása és az orosz kultúra sajátosságainak vizsgálata, valamint ezzel összefüggően a nemzeti identitás kérdése, mert 1814-ben (a napóleoni háborúkban aratott orosz győzelem éve), amikor az orosz csapatok bevonultak Párizsba, Európával interakcióba kerültek katonailag és politikailag, ennek következtében kulturálisan is. Azonban az orosz kultúra a kölcsönhatás ellenére továbbra is elmaradt az európaiktól.²

A nemzeti identitás problematikájára a XIX. században két, egymással szellemi síkon szembenálló értelmiségi csoport kereste a választ. A nyugatosok és a szlavofilek polémiájában³ tetten érhető a már említett kettősség, a mentalitást jellemző bipolaritás, amit szintén leír a *raszkol* fogalom. A szlavofileket archaizáló vallásos konzervativizmus, a bizánci – orosz folklórlethez való ragaszkodás, az Óorosz Birodalom autarchiájának megőrzésére való törekvés jellemezte. A nyugatosok Európára rokonszenvvel gondoló, reformer értelmiségiek csoportja volt.

¹ Hajnádý Zoltán: *Sophia és logosz*. Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002. 109 – 130. o.

² Groys, Boris: Az orosz nemzeti identitás kérdése. Ford.: Patkós Éva. *Replika*, (1995) 19-20. szám 139 – 148. o.
Groys, Boris: Oroszország mint a Nyugat tudatalattija. Ford.: Balogh Magdolna – Krasztev Péter. In: Bagdi Ibolya – Szőke Katalin (Szerk.): *Az orosz kultúra Nyugat és Kelet között*. Szeged, Bölcsész Konzorcium, 2006. 233 – 249. o.

³ Hajnádý Zoltán: *A kultúra mint emlékezet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 84 – 95. o.

A nyugatosok és a szlavofilek között fennálló konfliktus egyik meghatározó eleme Nagy Péter cár (1682 – 1725) uralmának eltérő megítélése. Szvák Gyula Viták I. Péter reformjairól az orosz történetírásban című tanulmányában⁴ a szlavofil – nyugatos polémia inspirálójának Csaadajevet tekinti, akitől idéz a cikkben:

„Száz év telt el azóta, hogy legnagyobb uralkodónk, dicsőségünk, félistenünk, az, aki új korszakot nyitott meg számunkra, az egész világ színe előtt megtagadta a régi Oroszországot... Otthon Nagy Péter csupán egy fehér lapot talált, s ráírta: *Európa és Nyugat*; attól fogva *európaiak és nyugatiak* lettünk.”⁵

Az orosz társadalmat és kultúrát alakító antagonisztikus ellentétekről és szélsőségekről Alekszandr Ahiezer is gondolkodott, megközelítése közgazdasági és szociológiai szempontokra épül.⁶ Úgy fogalmaz, hogy „a *raszkol* Oroszország legfontosabb szociokulturális kategóriája”.⁷ A *raszkol*t a XVII. századi egyháztörténeti eseményen és a XIX. századi értelmiségiek megosztottságán túl társadalomszervező elvnek is tekinti. A társadalom meghasadása azt is eredményezi Ahiezer véleménye szerint, hogy a szisztematikusan egymással szembenálló csoportok közös fogalomhasználata is megszűnik, a fogalmakhoz kapcsolódó asszociációk teljesen eltérőek.⁸ (Ahiezer szerint a duális opposíció a gazdasági struktúrát is alakítja, a szélsőségek váltakozásai okozták a cári feudalizmus ellenpólusát jelentő bolsevik tervgazdálkodást is a XX. században.)⁹

A *raszkol* fogalma komplex, többsikű jellegének értelmezését a dolgozatomban a történeti és a társadalmi aspektuson túl az irodalomtudomány eszköztárával közelítem meg Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényének elemzésével. Kutatásomban a regény poétikai elemzésének egyik pillére Bahtyin Dosztojevszkij-értelmezése.¹⁰ A polifonikus regényszerkesztési elv sajátosságainak vizsgálatával a *párhuzamosság* és a *kettéosztottság* jelensége válik megközelíthetővé, hiszen a *raszkol* elsődleges jelentése hasadás, megosztottság. Bahtyin a polifóniáról így ír: „Dosztojevszkij regényeinek legalapvetőbb vonása az önálló,

⁴ Szvák Gyula: Viták I. Péter reformjairól az orosz történetírásban. *Világtörténet*, 1999. 2. szám 3 – 28. oldal https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/vilagtortenet/vt_1999_2/szvak.pdf [2022. 12. 14.]

⁵ Uo. 3. o. (saját kiemelés)

⁶ Ahiezer, Alekszandr Szamojlovics: Oroszország: megosztott civilizáció? Ford.: Kiss Ilona. *Replika*, (1995) 19 – 20. szám 123 – 138. o.

⁷ Uo. 124. o. (saját kiemelés)

⁸ Uo. 128. o.

⁹ Uo. 132 – 133. o.

¹⁰ Bahtyin, Mihail: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. Ford.: Könczöl Csaba – Szőke Katalin – Hetesi István – Horváth Géza. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. (Továbbiakban: Bahtyin: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*.)

egymástól elváló szólamok és tudatok sokasága, a teljes értékű szólamok igazi, gazdag polifóniája”.¹¹ Ez a szerkesztési elv lehetőséget teremt „egyenrangú tudatok és világlátások”¹² összekapcsolódására valamilyen esemény egységében. Bahtyin monográfiájában Dosztojevszkij regényszerkezetét olyan művészi megoldásnak tekinti, amely a monologikus regény formájának a végét is jelenti. A regény interpretációja során *a személyiségen belüli törésre, a kettősség állapotára, a többszólamúságra* fókuszálok. Keresem arra a kérdésre a választ, hogy a személyiségen belüli törés ellenére kialakulhat-e olyan szintézis, amely összekapcsolja a megosztott egész egymással szembenálló elemeit, és a mű epilógusában megjelenik-e az esély a személyiség intakttá válására.

A *raszkol*nak a regényben való szimbolikus megnyilvánulásának vizsgálata során fontos figyelmet fordítani az irodalmi szöveg igazság-összefüggésére is. A *raszkol* a történettudomány és a szociológia által is használt terminológia, de a kultúra- és az irodalomtudomány valamint a mentalitástörténet fogalomrendszerének is része. A dolgozatban az irodalmi szöveg elemzésére törekszem, és nem végeztem társadalomtörténeti kutatásokat, amelyek alapján az orosz társadalom szerkezetének rekonstrukciója lehetséges volna. A XVII. századi egyházszakadást mint történelmi jelenséget nem kutatom, a *Bűn és bűnhődés*ben a *raszkol*t, azaz a hasadás és a törés jelenségét a főhős személyiségében keresem. Az irodalmi szöveg fikció státuszát szem előtt tartom a kutatás során. Tzvetan Todorov értekezik arról a kérdéskörrel, hogy az irodalmi szöveg igazságtartalma felvethető-e kérdésként, valamit az irodalmi szöveg leírja-e a világot.¹³ Tanulmányában elismeri, hogy egy mű rendelkezik leíró képességgel, amely felidézi az életet, de az irodalmi szöveg nem *igaz vagy hamis*, ezt a kérdést nem is érdemes felvetni, hiszen az irodalmi mű *fikció*.¹⁴ Lehetséges megközelítés egy társadalom tanulmányozása során az irodalmi szövegek kézbe vétele (más dokumentumok mellett), de ez ki is vezethet a poétika és a művészet területéről.¹⁵

A regény elemzésének másik pillére – a Bahtyin-monográfia mellett – Bergyajev Dosztojevszkij-értelmezése. Bergyajev Dosztojevszkij-interpretációjának és bölcséletének jelentőségét a *Bűn és bűnhődés* című regény elemzésén kívül a Dosztojevszkij-életmű egészét tekintve is meghatározó szemléletmódnak tartom. Úgy gondolom, hogy Dosztojevszkij és Bergyajev életművének számtalan kapcsolati pontja közül a *bűn* és a *szabadság* problematikája

¹¹ Uo. 10. o.

¹² Uo. 11. o.

¹³ Todorov, Tzvetan: Poétika (1967). Ford.: Angyalosi Gergely. In: Bókay Antal – Vilcsék Béla (Szerk.): *A modern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 579 – 600. o.

¹⁴ Uo. 584. o.

¹⁵ Uo.

kiemelten hangsúlyos. A regényben jelenlévő gyilkosság, a *bűn* a passzív kiszolgáltatott sorsból való kilépésre tett reménytelen vállalkozás, és Raszkolnyikov gyilkosként már nem *passzív áldozata* a determinált körülményeknek, hanem *aktív alakítója*, cselekvő ágenssé válik, amely lehetőség a szabadság megélésére. Ugyanakkor a főhős nem tud a szabadság állapotába kerülni, mert függ az eszméitől, és a szabadság szolgaság, ha nem kapcsolódik hozzá erkölcsi normarendszer.¹⁶

A passzivitás jelensége Bergyajev által is tárgyalt kérdéskör. Hajnádý Zoltán az orosz jellemet passzívnak, femininnek nevezi, és idézi Bergyajevnek a gondolatát, miszerint az orosz lelket örök asszonyiség jellemzi,¹⁷ ami szintén a passzivitás jelenségére utal. Hajnádý Zoltán az idézett tanulmányban felhívja arra is a figyelmet, hogy az orosz irodalomban gyakran találkozhatunk passzív, gyenge akaratú férfi karakterekkel, és olyan női alakokkal, akiknek a tükrében láthatóvá válnak a férfikarakterek negatív tulajdonságai. Úgy gondolom, az esendő férfikarakter, és a férfijellemet próbára tevő nőalak a *Bűn és bűnhődés*ben is jelen lévő orosz irodalmi sajátosság, hiszen a passzív jellemből hirtelen cselekvővé, majd a bűnhődésig vezető úton ismét a statikusság állapotának foglyává váló Raszkolnyikov és Szonja kapcsolatában megfigyelhető, hogy a főhős negatív jellemvonásai, esendősége, meg hasonlása Szonja tükrében válik érthetővé az olvasó számára.

A dolgozatban kitérek Raszkolnyikov jellemének elemzésére *Avvakum protopópa önéletírása*¹⁸ (1672 – 1676) tükrében. Ennek oka, hogy a Raszkolnyikov nevében felismerhető *раскол* mint hasadás (valamint a *раскольники*) kifejezés elvezet a XVII. században a vallási megújulást ellenzőkre használt egyházi terminológiához is.¹⁹ Avvakum protopópa – az egyházi terminológiával élve – az *óhitűek*, a *raszkolnyikok*, az óorosz vallási tradíciók képviselője volt. Szibériai száműzetése során született *Önéletírása* a rászkolnyikok világáról szóló látéletként is olvasható. A műben megfigyelhető *a messianisztikus küldetéstudattal ötvözött bizonytalanság*. Ez az a sajátosság, amely véleményem szerint Raszkolnyikov ellentmondásos személyiségében is megnyilvánul. A név a lélek meg hasonlottságára is utal, így a regény azon pontjait is kiemelem, amelyben a szereplő *kettőssége* megnyilvánul, a főszereplő monológjainak dialogikus jellegét is elemzem, az egy szereplői szólamon belüli többhangúságra fókuszálok.

¹⁶ Bergyajev, Nyikolaj: *Dosztojevszkij világszemlélete*. Ford.: Baán István. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993. 92. o.

¹⁷ Hajnádý Zoltán: Sophia és logosz. A kozmikus és a történelmi világrend organonjai. *Vallástudományi Szemle*, (2013) 13. évf. 3. szám 71 – 85. o.

¹⁸ Avvakum protopópa: *Avvakum protopópa önéletírása*. Ford.: Juhász József In: Salamon Anikó (Szerk.): *Avvakum pópa önéletírása*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979. 23 – 126. o. (Továbbiakban Avvakum pópa: *Önéletírás*.)

¹⁹ A vallási reformokat elvetők önmagukra a *староверцы* kifejezést alkalmazták, amely óhitűként fordítható magyarra.

Raszkolnyikovnak célja az *új szó*²⁰ kimondása, és az eszme, amelyben hisz, valamint az őt körülvevő nyomor cselekvésre készíti. Mindez összekapcsolja őt Avvakummal, akit szintén hite vezérel. A dolgozatban bemutatom azokat a számomra hangsúlyos pontjait a regénynek illetve az életrajznak, amely az eszméért küzdő Raszkolnyikovot és Avvakumot összehasonlíthatóvá teszi. Török Endre irodalomtörténész az *Önéletírás* előszavában úgy fogalmaz, hogy „az orosz fanatizmus első klasszikus alakja Petrov Avvakum (1621 – 1682) protopópa volt”.²¹ A világ megváltoztatására tett kísérlet, amely a morális határok átlépését – a gyilkosságot is – magába foglalja, kulcsfontosságú része a regénynek, hiszen ebből a bűnből bomlik ki a bűnhődés folyamata, valamint az abból következő megtisztulás. Az életben vállalt *szenvedés*, majd a *megtisztulás* az ortodoxiában, az óhitűek hitrendszerében szintén kiemelt fontosságú állapot, amely Avvakum írásában is megjelenik.

Az *Önéletírásról* Dosztojevszkij írói naplójában²² említést tesz, kiemeli a mű nyelvi gazdagságát, szövegének poétikai jelentőségéről gondolkodik. Ennek jelentőségét az összehasonlító elemzésben abban látom, hogy a *Bűn és bűnhődés* című regényben Raszkolnyikov életében is meghatározó szerepe van az írásnak, hiszen a gyilkosságnak eszmei alapjait Raszkolnyikov publicisztikai írásainak Porfirij illetve maga a szerző, Raszkolnyikov interpretált változatából ismerjük meg.

Dolgozatom tárgya a regényben a karneváli világkép is. Véleményem szerint a karnevál mint mentalitástörténeti fogalom, a karnevalizáció mint irodalmi eszköz, továbbá a karnevál mint zűrzavar egyaránt jelen van a regényben. A *Bűn és bűnhődés*ben – Bahtyin megfogalmazásával – „az emberek sorsa, élményeik és eszméik a végső határig ki vannak élezve, mintha minden készen állna arra, hogy az ellentétébe csapjon át (persze, egyáltalán nem absztrakt – dialektikus értelemben), s minden a szélsőségekig, a végső pontig fokozódik”.²³ A dolgozatomban keresem arra a kérdésre a választ, hogy a karnevalizáció hogyan válik a polifónia egyik eszközévé.

A regényben a raszkol mentén kettészakadó orosz ortodoxián túl megjelenik a kereszténység szent irata két részének, az *Ószövetségnek* és az *Újszövetségnek* eltérő törvényértelmezése is. A műben Szonja képviseli az *Újszövetségben* leírt krisztusi irgalmat a

²⁰ Kroó Katalin: Raszkolnyikov gyilkosságának szemantikai minősítéséről a *Bűn és bűnhődés*ben. In: Uő.: *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe II.* Budapest, Bölcsész Konzorcium 2006. 521 – 541. o.

²¹ Török Endre: Avvakum és az orosz egyházszakadás. In: Salamon Anikó (Szerk.): *Avvakum pópa önéletírása.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979. 5 – 23. o.

²² Достоевский, Фёдор Михайлович: *Дневник писателя. Ежемесячное издание. 1876. Июль и август. Глава третья. II. На каком языке говорить отцу отечества?*

http://dugward.ru/library/dostoevskiy/dostoevskiy_dnevnik1876.html

[2022. 09. 15.]

²³ Bahtyin: *Dosztojevszkij poétikájának problémái.* 209. o.

kegyelem nélküli *Ószövetséget* meghaladva. Hajnádý Zoltán *A kultúra mint emlékezet* című munkájában idéz Dosztojevszkij egyik leveléből:

„Mi több, ha valaki bebizonyítaná, hogy Krisztus nem egyenlő az igazsággal, és az igazság valóban nem volna egyenlő Krisztussal, akkor én inkább Krisztussal kívánnék maradni, mintsem az igazsággal.”²⁴

A levélrészlet alapján nyilvánvaló, hogy Dosztojevszkij a Krisztus²⁵ által megtestesített kegyelmet az igazságot meghaladó értéknek tekinti, amely koncepció megjelenik a *Bűn és bűnhődés*ben is. Az író a regényben az *Evangéliumot*, az *Újszövetséget* társítja Szonja jelleméhez, aki a bölcsességet és a jóságot képviseli a műben, amely értékek mentén képzei el Raszkolnyikov megváltását.

Szonja, aki csöndes, *nem új szót kimondó*,²⁶ hanem engedelmes, Raszkolnyikov meggyőződése alapján – melyet egy cikkben fejt ki a *Negyedévi Szemlében A bűnről* címmel – csupán a közönséges emberek egyike, mégis ő lesz majd, aki elkíséri a főhőst a bűnhődés útján. A dolgozatomban arra is kitérek, hogy Raszkolnyikov elmélete, mely a világot a „természet törvénye szerint általában két fajtára”²⁷ osztja fel, a bűnhődés megélése (vagy ennek a folyamatnak az elkezdése) és Szonja hatására hogyan változik meg.

²⁴ Hajnádý Zoltán: *A kultúra mint emlékezet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 118. o.

Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics: *Tanulmányok, levelek, vallomások*. Ford.: Grigácssy Éva. Budapest, Magyar Helikon, 1972. 461. o.

²⁵ Hamvas Béla *Silentium* című esszéjében visszatér ez a gondolat: „...meg vagyunk tömve az úgynevezett eszményekkel és hazudunk és át vagyunk szöve a személytelen fogalmak ezreivel és minden második szavunk az, hogy izmus. Nem Izmus. Nem ság és ség. Nem kereszténység. Nem krisztianizmus. Jézus Krisztus személye. Nem istenség. Az Élő Isten.”

Hamvas Béla: *Silentium; Titkos jegyzőkönyv; Unikornis*. Budapest, Vigilia, 1987. 21 – 22. o.

²⁶ Kroó Katalin: Raszkolnyikov gyilkosságának szemantikai minősítéséről a *Bűn és bűnhődés*ben. In: Uő.: *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe II*. Budapest, Bölcsész Konzorcium, 2006. 522 – 523. o.

Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics: *Bűn és bűnhődés*. Ford.: Görög Imre – G. Beke Margit. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2018. 347. o.

²⁷ Uő.

II. Raszkolnyikov jelleme Avvakum protópópa önéletírása tükrében

Avvakum protópópa a tradicionális orosz vallási érzület, a greko-szlavofil hagyomány képviselője, ellenreformer teokrata, a hithűség oltalmazója. *Önéletírása* elemzése során megismerhetővé válik a raszkolnyikovok világa, amelyet Török Endre fanatikus donkihótizmusnak, tragikomikus gátlástalanságnak nevez.²⁸

Az *Önéletírást*²⁹ (1672 – 1676) Avvakum Jepifanyij szerzetes³⁰ biztatására írta, aki mestere, majd száműzetése során börtöntársa is volt, ez a munka Avvakum főműve. A köznyelviség, népies nyelvezet azt is jelzi, hogy az óhitűség széles társadalmi támogatású meggyőződés volt az állami reformokkal³¹ és Nyikon pátriárkával³² szemben.

Az *Önéletírás*ban már a szöveg elején megfigyelhető a messianisztikus küldetéstudattal ötvözött bizonytalanság, amely Raszkolnyikov karakterében is érzékelhető ellentmondás.

Önéletírás: „Szentséges Szentháromság, mi Istenünk, e világnak teremője! Méltatlan vagyok én szólani. Jövel tehát, gerjeszd fel az én szívemet, hogy bölcs értelemmel lássak munkához és kegyes cselekedetet vigyek véghez. Tisztában vagyok a magam tudatlanságával...”³³

Raszkolnyikov: „Micsoda vakmerő dolgot tervezek, és közben ilyen ostobaságoktól rettegek! – gondolta különös mosollyal. *Hm... így van az... kezünkben tartjuk a sorsunkat, és minden kicsúszik a markunkból, csak azért, mert gyávák vagyunk... Igen, ez alapigazság...*”³⁴

²⁸ Török Endre: Avvakum és az orosz egyházszakadás. In: Salamon Anikó (Szerk.): *Avvakum pópá önéletírása*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979. 12. o.

²⁹ Mivel Avvakum pópá *Önéletírását* a börtönben írja, így története retrospektív, amit szükséges figyelembe vennünk, hiszen Raszkolnyikov sorsát jelen időben ismerjük meg, nem a szibériai száműzetésben írt memoárként.

³⁰ Jepifanyij szerzetes: Jepifanyij szerzetes önéletírása. Ford.: Juhász József In: Salamon Anikó (Szerk.): *Avvakum pópá önéletírása*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979. 126 – 185. o.

³¹ Lásd: Szvák Gyula: *Oroszország zavaros időszaka*. Budapest, Russica Pannonicana, 2009. 167 – 221. o. Fontosnak tartom itt megjegyezni, hogy dolgozatomban keresem Raszkolnyikov és Avvakum jellemének lehetséges kapcsolati pontjait, ugyanakkor a *Bűn és bűnhődés* nem tekinthető Oroszország zavaros időszakának irodalmi interpretációjának. Az orosz történelemben zavaros időszakként definiált hatalmi harcoknak, interregnumnak, vallásháborúk korszakának, a XVII. századi orosz társadalom struktúrája megváltozásának azonban létezik irodalmi feldolgozása. Leszkov, Nyikolaj Szemjonovics: *Papi gyülekezet*. Ford.: Institoris Irén. Budapest, Európa Kiadó, 1965. A regény főszereplője, Tuberozov fellázad a hivatalos egyház ellen, ami sikertelen. Avvakum pópá – a kilátástalan harcban tragikus hőssé váló alak – archetipikusnak tekinthető – ez a karakter a regényben is megjelenik.

³² Lásd: Szili Sándor: Nyikon pátriárka. *Klió*, 14. évf. (2005) 2. szám <http://www.c3.hu/~klio/klio052/klio123.htm> [2022. 09. 19.]

³³ Avvakum pópá: *Önéletírás*. 23. o.

³⁴ Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics: *Bűn és bűnhődés*. Ford.: Görög Imre – G. Beke Margit. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2018. 6. o. (Továbbiakban: Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*.)

Расколников: « На какое дело хочу покуситься и в то же время каких пустяков боюсь! – подумал он с странною улыбкой. – Гм... да... всё в руках человека, и всё-то он мимо носу проносит, единственно от одной трусости... это уж аксиома...»³⁵

Az idézett szövegrészletekben a kishitűségnek két ellentétes útja is kirajzolódik. Avvakum a gyengeségének, hiányos képességeinek a kompenzálását az égi princípiumtól várja, a transzcendenshez fordul iránymutatásért, míg Raszkolnyikov a gyávaság ellenében a magabízás, az öntudat növelése felé orientálódik.

A Raszkolnyikov karakterében jelen lévő többhangúság, *törés* elvezet a Bergyajev által tárgyalt Istenember és emberisten problematikához.³⁶ Bergyajev szerint Dosztojevszkij dinamikus dialektikájának az alapja az Istenember (*Krisztus*) és az emberisten (*Antikrisztus*) között fennálló oppozíció.³⁷ Az ember *istenemberi entitás*, ha az útján *Krisztust* követi. „De Dosztojevszkijnél *az ember egész útja, a meghasonlás útja az emberistenséghez vezet*. És feltárul, mennyire végzetes veszélyt jelent az ember belső képe számára az emberistenség.”³⁸ Raszkolnyikov jelleme emberisteni, hiszen a lélek meghasonlása tetten érhető az előbb idézett belső dialógusban is.

A regényben az előbb felvázolt belső vívódást követően betekintést kapunk a pétervári emberek életének kilátástalanságába. Raszkolnyikov és Aljona Ivanova dialógusa, majd az ezt követő találkozás Marmeladovval a kocsmában, a tőle hallott monológ családjáról, Szonjáról, valamint az édesanya levele Rogya fiának, és Dunyának a benne leírt sorsa felvázolja a szereplőknek a nyomorhoz való kényszerű alkalmazkodását. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a 200 évvel a *Bűn és bűnhődés* előtt keletkezett *Önéletírás*ban a szöveg első részében Avvakum pápa szintén ír a családját ért megpróbáltatásokról, amely a két évszázadnyi differencia ellenére nagyon hasonló orosz sorsot mutat be.

Dolgozatomban a kutatás szempontjából számomra hangsúlyos részleteket a *Bűn és bűnhődés*nek a Görög Imre – G. Beke Margit általi fordításából idézem. Azonban Raszkolnyikovnak az előbb idézett belső monológját Vári Erzsébet 2004-ben megjelent új fordításából is idézem:

„Milyen nagy dologra készülök, és közben micsoda semmisségektől félek! – gondolta furcsán mosolyogva. – Hm... igen... *minden hatalmunkban áll*, mégis mindent elmulasztunk, kizárólag azért, mert gyávák vagyunk... Ez alapigazság...”

A „*minden hatalmunkban áll*” nem szerepel az eredeti orosz szövegben. Ennek ellenére azért illeszttem be ezt a fordítást is a dolgozatba, mert számomra elgondolkodtató, hogy Raszkolnyikovnak a cselekvésre való törekvését, a magabízást Vári Erzsébet a fordításban a *hatalom* fogalmával összekapcsolja. A *hatalom* szó számomra – Bergyajev fogalmi apparátusával élve – az *emberisten* képzetét is magába foglalja.

Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics: *Bűn és bűnhődés*. Ford.: Vári Erzsébet. Budapest, Gabo Kiadó, 2004, 2021. 6. o. (saját kiemelés)

³⁵ Достоевский, Фёдор Михайлович: *Преступление и наказание*. Азбука, Санкт-Петербург, 2013. 8. c. (saját kiemelés)

³⁶ Bergyajev, Nyikolaj: *Dosztojevszkij világszemlélete*. Ford.: Baán István. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993.

³⁷ Uo. 237 – 270. o.

³⁸ Uo. 258 .o. (saját kiemelés)

A nyomor az egyik legmeghatározóbb körülmény Avvakum pópa szibériai száműzetésében és Raszkolnyikov, valamint a vele hasonló helyzetben lévő, zálogból élők sorsában. Dosztojevszkij részletesen leírja Katyerina Ivanova és Marmeladov életét is, melyben ábrázolja, hogy a nélkülözés hogyan emészt fel az ember lelkét és erkölcsi érzékét. A kilátástalan élet készletre cselekvésre Raszkolnyikot.

Raszkolnyikov karakterének elemzése, nevének szimbolikus üzenete³⁹ a *Bűn és bűnhődés* elemzése során megkerülhetetlen jelentőségű. A már említett *raszkol*, amely az egyház és a társadalom skizmatikus állapotát jelenti, Raszkolnyikov személyiségét is jellemző kettőséget sugall. A Romanovics név utal a messianisztikus küldetéstudatra, arra, hogy a hős önmagát a többi emberhez képest hierarchikusan fentebb helyezi, a gyilkosságot pedig a nagyobb jó, az igazság érdekében elkövethetőnek tekinti. Azonban már a gyilkosság(ok) előtt is kiderül, hogy Raszkolnyikov nem napóleoni személyiség szerkezetű, stabil meggyőződésű gyilkos, amit a gyilkosság pillanatáig gondol saját magáról, az ösztönös cselekedetei és az álmai⁴⁰ árulják el, hogy képtelen büntudat nélkül ölni.

Ezt példázza az az epizód, amikor Raszkolnyikov meglátott egy elnéptelenedett bulváron egy fiatal lányt, egyből sajnálatot érzett iránta, és a hozzá odalépő rendőr segítségét kérte, hogy a Raszkolnyikov által Szvidrigajlovnak nevezett férfi ne tudjon már odamenni a lányhoz.⁴¹

Álmai közül a „lovasszobor”⁴² kiemelésével szintén ábrázolható, hogy Raszkolnyikov a kilátástalan helyzetben lévő sorsát szánakozva figyelő ember, aki irgalommal fordul a gyengébbek, a kiszolgáltatottak felé. Raszkolnyikov álma egy kocsmában kezdődik, amely előtt az édesapjával ha elment, mindig félelem fogta el. A kocsmában mint szimbolikus hely, a regényben már megjelent, Marmeladovval ott beszélgetett a hős. A kocsmában, amelyet álmában látott, hasonló érzelmeket, szánakozást, zaklatottságot vált ki belőle, mint a Marmeladovval

³⁹ Lásd: Laki Dóra: Nevek a Bűn és bűnhődésben.
http://nemzetisegek.hu/repertorium/2016/05/belivek_27-29.pdf
[2022. 08. 05.]

⁴⁰ Lásd: Szekeres Adrienn: Raszkolnyikov gyilkosság előtti álmainak poétikai elemzése Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényében.
<http://doktori.btk.elte.hu/lit/cserneszekeresadrienn/diss.pdf>
[2022. 08. 05.]

⁴¹ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 65 – 69. o.

A regény szövegéből számomra az derül ki, hogy Raszkolnyikov nem ismeri azt a férfit, aki szerinte a fiatal lányt és őt figyelte az utcán. Raszkolnyikov Szvidrigajlovként szólítja meg az elegáns öltözetű idegen urat, de szerintem ez a férfi nem azonos Szvidrigajlovval, aki a regényben később még megjelenik.

⁴² Uo. 74 – 81. o.

Tényi Tamás: A (haldokló): a Szelf ellentmondásosságának mintázatai egy Raszkolnyikov álomban és Nietzsche összeomlásában.

http://psychiatry.aok.pte.hu/tavoktatas/TT_N.pdf
[2022. 09. 26.]

folytatott beszélgetés. Az álom egy számomra érdekes eleme, hogy Raszkolnyikov bár álmában gyermekként van jelen, akit édesapja szeretne elvinni a helyszínről, az általa kegyetlennek gondolt erőszakkal szembeszegül, ahogyan majd az uzsorásasszonnyal szemben is tesz, odamegy a „bűnösökhöz”, Mikolához, aki szinte sajnálja, hogy a lovat nem lehet tovább ütlegetni, és Raszkolnyikov nekiront a kegyetlen erőszaktevőnek. Ebben a jelenetben az az elgondolkodtató, hogy ő kisgyermekként is cselekvő ágensként van jelen egy ilyen félelmetes és durva helyzetben, ahol vele szemben túlerő van, mégsem riad ettől vissza, és cselekedni akar (amit végül az édesapja nem hagy, és elviszi a helyszínről, ezzel védve őt). Vagyis ebben az álomban is *elszakad* a látszólag determinált körülményektől, ahogyan ezt később is megteszi, gyilkosság formájában *szakadva el* a társadalmi – erkölcsi normáktól. Ezzel antagonisztikus ellentétben állnak az álomban megjelenő egyetlen erőszaktól való ijedtség, kétségbeesés, majd az álomból felriadás motívumai, hiszen kifejezi Raszkolnyikov félelmét tervétől, az uzsorásasszony megölésétől.

„Úristen! – kiáltott fel. Hát lehet az? Hát lehet az, hogy én baltát fogok, és rávágok a fejére, szétzúzom a koponyáját... ragadós meleg vérben csúszkállok... záratokat török fel, lopok és reszketek és bujkálok, úgy véresen... a baltával... Uram! Hát lehet az? Remegett, mint a nyárfalevél.
- De hát mit akarok? – kérdezte felülve, mélységes megdöbbenéssel. – Hiszen mindig tudtam, hogy nem bírom megtenni!”⁴³

A felriadás a rémálomból,⁴⁴ és a gyilkosság előtti belső vívódások, továbbá a határozatlanul elkövetett kettős gyilkosság is bizonyítják, hogy a szereplő belső késztetéseit a legalapvetőbb erkölcsi normák, azaz a lelkiismerete határozza meg, amely a bűn elkövetésétől kezdődően folyamatosan gyötri. A gyilkosság utáni betegsége és a lázálmai is bizonyítják, hogy Raszkolnyikov elbukik abban a pszichológiai kísérletben, amelynek Dosztojevszkij aláveti.

A fent említett példákkal párhuzamosan azonban a hős jellemének azt a sajátosságát is szeretném kiemelni, hogy bár álmaiban és cselekedeteiben együttérzést mutat a szenvedők iránt, ennek a helyességét mindig megkérdőjelezi.

⁴³ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 81. o.

⁴⁴ Raszkolnyikov gyilkosság utáni álmainak is van jelentősége személyiségének skizmatikus vonásai szempontjából, azonban ezeknek a lidércálmoknak a jelentőségére a karnevalizmus és a regényre jellemző zűrzavar részletes feldolgozásánál fogom keresni a lehetséges válaszokat Bahtyin karneváli világképének segítségével.

„Minek is avatkoztam bele? Hát az én dolgom segíteni rajta? Hát jogom van segíteni rajta? Falják fel egymást elevenen, bánom is én. És hogy mertem odaadni a húsz kopejkát? Az enyém volt talán?”⁴⁵

„Uram, Istenem – fohászkodott –, mutasd meg az utamat, és megtagadom ezt az átkozott... *álmot!*”⁴⁶

«Господи! – молил он, - покажи мне путь мой, а я отрекаюсь от этой проклятой... *мечты моей*»⁴⁷

Ezek az oppozíciók is mutatják Raszkolnyikov jellemének szélsőséges voltát, kettősségét, skizmatikusságát, hiszen lelkiállapotát is folyamatos ambivalencia jellemzi. A dualitás mint jellemvonás hasonlóság Avvakum pópa és a regény főszereplője között. Az *Önéletírás*ban Avvakum ír az öt erő első megpróbáltatásokról, leírja, hogy a papi hivatása elején hívei gyónása teher volt számára.

„Bemenvén a házba, úgy sírtam az Úr képmása előtt, hogy megdagadt a szemem, és buzgón imádkoztam, hogy válasszon el az Isten a híveimtől, mert erőmet meghaladó súlyos teherre vált számomra a dolog.”⁴⁸

Ezután az elbizonytalanodás után Avvakum egy látomásról ír, amelyben a Volgán hajók úsznak el előtte. A hajók közül az egyik az övé, amellyel családjával együtt elhajózhat az emberek elől, „ha megunták”⁴⁹ őt. Ez a látomás összekapcsolja őt Raszkolnyikovval, aki álmában szintén a félelmeivel, a gondolkodását jellemző dichotómiával szembesül.

Avvakum protopópa belső bizonytalanságát erős hitével kompenzálja, amely szintén példázza a *többszólamúság* jelenségét.

⁴⁵ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 69. o.

⁴⁶ Uo. 82. o.

Vári Erzsébet 2004-es új fordításából itt is szeretném feltüntetni az idézetet.

„Istenem! – fohászkodott –, mutass utat nekem, és megtagadom ezt az átkozott... *vágyálmomat!*”

Az eredetihez közeli *vágyálmom* fogalma – ahogyan Vári Erzsébet fordításában olvasható – erőteljesebben kifejezi Raszkolnyikovnak a gyilkossághoz fűződő ambivalens érzelmeit. A *vágyálmom* szó azt is jelenti, hogy Raszkolnyikov szeretne képessé válni a lelkiismeretfurdalás nélküli gyilkosság elkövetésére, de ebben a belső késztetéseit irányító erkölcsi normák gátolják a főhőst.

Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics: *Bűn és bűnhődés*. Ford.: Vári Erzsébet. Budapest, Gabo Kiadó, 2004, 2021. 66. o. (saját kiemelés)

⁴⁷ Достоевский, Фёдор Михайлович: *Преступление и наказание*. Азбука, Санкт-Петербург, 2013. 73. c. (saját kiemelés)

⁴⁸ Avvakum pópa: *Önéletírás*. 32-33. o.

⁴⁹ Uo. 33. o.

„Rajta csak, aki igazhívó módján említi Krisztus nevét, álljon elő Moszkvában, vessen keresztet öt ujjal megváltónk, a Krisztus nevében, *ahogyan a szentatyáktól tanulta*, itthon is hamar rátalál a mennyek országára! De megáldja Isten: szenvedjen csak ezért a keresztvetésért, ne gondolkodjék sokáig! Én is kész vagyok vele együtt meghalni a Krisztusért. *Mert én ha nem is vagyok olyan okos, és nem is vagyok tudós ember*, azt jól tudom, hogy mindaz, *amit a szentatyák ránk hagytak az egyházban, szent és szeplőtelen.*”⁵⁰

Az idézet alapján nyilvánvaló, hogy Avvakum bizonytalan saját hitbéli meggyőződésében és tudásában, és kishitűségét a *szentatyák* tanításainak követésével kompenzálja.

Raszkolnyikov és Avvakum pápa jellemének összehasonlítása mellett Dosztojevszkij írói naplójának⁵¹ az *Önéletírásra* kitérő részlete is egy lehetséges kapcsolati pontja a *Bűn és bűnhődés*nek és Avvakum írásának. Dosztojevszkij 1876-ban ír az orosz nyelv gazdagságáról, amely nyelvet lefordíthatatlannak gondolja, erre Gogol és Puskin művei mellett Avvakum *protopópa önéletírását* hozza példaként.

Az *Önéletírás* a Dosztojevszkij által más nyelven közvetíthetetlennek vélt nyelvi gazdagságán túl, tartalmi – poétikai szempontból is újszerűnek tekinthető, eltér az eddig írt *zsityijék* stílusától.⁵² Avvakum protopópa az életének számára fontos eseményein túl, az őt ért megpróbáltatásokról, szenvedéseiről is ír, amelyet a Krisztus felé vezető út szükséges attribútumaiként értelmez.

⁵⁰ Uo. 104. o.

⁵¹ Достоевский, Фёдор Михайлович: Дневник писателя. Ежемесячное издание. 1876. Июль и август. Глава третья. II. На каком языке говорить отцу отечества?
http://dugward.ru/library/dostoevskiy/dostoevskiy_dnevnik1876.html
[2022. 09. 15.]

⁵² А житие mint irodalmi műfaj, amely orosz szentek önéletírása, elsősorban egy eseménytörténetet bemutató szöveg volt, és nem rajzolódott ki benne olyan komplex filozófiai elképzelés, hitbéli meggyőződés, amely Avvakum szövegében. Alekszandr Nyevszkij legendájából (Житие Александра Невского) kiderül, hogy ő sikerrel harcolt a svédek, a litvánok és a germánok ellen, győzelmei az Istennek tulajdoníthatók. De az, hogy a győzelmeit a hadvezér és a nép az Istennek tulajdonítja nem vallásfilozófiai meggyőződés, inkább tekinthető a korszellem sajátosságának, valamit az isteni csodába vetett hitnek. A legenda tartalmaz hagiografikus elemeket, amelyek a hadvezéri nagysága miatti elfogódottságot sugallják. Alekszandr Nyevszkij fejedelem körül hadvezéri nagyságán túl egyházpolitikai álláspontja miatt is kultusz alakult ki Novgorodban, később az Orosz Birodalom egészében és az egyházban is.

Alekszandr Nyevszkij legendája. Ford.: Misley Pál. In: Iglói Endre – Misley Pál (Szerk.): *Régi orosz széppróza*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1977. 97 – 107. o.

„...Alekszandr fejedelem győzelme után is, amikor legyőzte a királyt: az Izsora folyó mindkét partján, ahol Alekszandr hadai nem tudtak átvonulni, az Úr angyala által levágott ellenség nagy tömegét találták. (...) Alekszandr fejedelem győztesként tért haza, dicsőítve és magasztalva a Teremtőt.”

Font Márta: Alekszandr Nyevszkij legendája. In: Font Márta – Sashalmi Endre (Szerk.): *Állam, hatalom, ideológia*. Budapest, Pannonica Kiadó, 2007. 115 – 127. o.

„Azért küldi ránk Isten a megpróbáltatásokat, hogy az ő választottjai azoknak tűzében hevítettven megtisztuljanak, és jeles cselekedeteket vigyenek véghez. Kikérte magának a sátán az Istentől a megszentelt Oroszországot, és vörösre festette már a vértanúk vérével. Jól kigondoltad ezt, sátán, de nekünk *öröm a szenvedés megváltónkért, a Krisztusért.*”⁵³

Ebben az idézett gondolatban megjelenik az ortodoxiának az a specifikuma is, mely szerint az életben vállalt egyéni szenvedésnek kultusza van, amely a raszkol idején az óhitűek hitrendszerében különösen felértékelődik. Az orosz egyház történetében a XVII. századi vallásháború idején vállalták a legtöbbet a szenvedést a hitükért, akár az önkéntes mártírhalált is.⁵⁴ A XIII-XIV. századi európai vallásmisztikában is megjelenik a szenvedés eleme,⁵⁵ de nincs az óorosz hagyományokhoz hasonlóan kultusza a szenvedésnek.

A *Bűn és bűnhődés*ben az *Önéletírás*hoz hasonlóan szintén megjelenik a szenvedés motívuma. Amikor kiderül Raszkolnyikov bűne, Porfirij Petrovics monológiájában Raszkolnyikovot kérdezi arról, tudja-e, mit jelent a szenvedés.

„Tudja-e Rogyion Romanovics, mit jelent az ilyeneknek «szenvedni»? És nem ám valakiért, egyszerűen csak «szenvedni»! Vállalni kell a szenvedést, és ha a hatóság méri rá, annál inkább. Volt itt a börtönben, már az én időmben, egy rab, ritka szelíd lelkű ember. Egy teljes évig ült már, éjszaka a Bibliát olvasta a kemencén addig, hogy meghibbant, de teljesen, egyszer kikapart egy téglát, és se szó se beszéd, a felügyelőhöz vágta. De hogy vágta hozzá? Szántsándékkal melléje célzott vagy egy rőffel, hogy a világért kárt ne tegyen benne! No, tudjuk, milyen sors vár a rabra, aki fegyverrel vagy valami veszedelmes eszközzel hatósági személyre támad. Szóval: «vállalta a szenvedést».”⁵⁶

⁵³ Avvakum pápa: *Önéletírás*. 87. o. (saját kiemelés)

⁵⁴ Hajnád Zoltán: *A kultúra mint emlékezet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 50 – 59. o.

⁵⁵ Suso (Heinrich Seuse) Eckhart Mester tanítványa, XIV. század eleji költő – misztikus. Vallásbölcseleti munkájában az Örök Bölcsességgel folytatott dialógusban ír a szenvedés terhéről. Azonban nem úgy, mint Avvakum protópápa, aki úgy fogalmaz, hogy „...öröm a szenvedés...”, hanem a Szolga az Örök Bölcsességhez szemrehányó költői kérdés formájában szól: „Uram, nem hihetem, hogy lenne e világon bárki, akinek az enyémnél nagyobb kínokat kellene elviselnie. Hogyan tudjam mindezt elfogadni?” Az Örök Bölcsesség válaszában így fogalmaz: „...fogadj el minden szenvedést, amellyel sújtalak – ne mondd, hogy ezt vagy azt nem bírod elviselni. [...] Hallgasd hát az édes hangokat s tudd: az Istenért szenvedő ember az a kifeszített húr, melyből eme édes hangok fölszállnak gazdagon.”

Suso: Az Örök Bölcsesség könyve. XIII. A földi szenvedés mérhetetlenül nemes volta. In: *Suso misztikus írásai*. Ford.: Kulcsár F. Imre. Budapest, Paulus Hungarus Kairosz Kiadó, 2001. 157 – 162. o.

⁵⁶ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 607 – 609. o.

Porfirij szövegében tehát hangsúlyosan jelen van az a gondolat, hogy a bűn alól feloldozást jelent a szenvedés vállalása. Porfirij biztatja Raszkolnyikovot, hogy jelentkezzen vallomástételre. Szembesíti azzal a főhőst, hogy a gyilkosságot megalapozó ideológiája megbukott,⁵⁷ azonban azok közé tartozónak véli őt, „akik ha egyszer megtalálták a hitüket, istenüket, mosolyogva néznek kínzójuk szemébe”.⁵⁸ Porfirij Raszkolnyikov felelősségre vonása előtt már azt mondja, hogy „szilárd meggyőződése, hogy vállalni akarja majd a szenvedést.”⁵⁹

Bergyajev keresi a szenvedés helyét Dosztojevszkij regényeiben: „A *szenvedés* nem csupán mélységesen jellemző az emberre, hanem a *tudat keletkezésének egyetlen oka*. A szenvedés megváltja a gonoszt.”⁶⁰ A polifonikus regény nem engedi a főhősnek a szenvedésben való megtisztulást, de a mű végén Dosztojevszkij megjeleníti az újjászületés lehetőségét is.⁶¹

Raszkolnyikov történetében a gyilkosságot követő felelősség vállalásában, a bűnhődésben a szenvedés ellentmondásosan nyilvánul meg. A főhős belső monológjaiban, valamint a cselekedeteiben egyaránt tetten érhető a dualitás, a többszólamúság. Vallomást tesz Porfirij és barátja, Razumihin nyomására. Bár vállalja tettének következményeit, a bűn alóli feloldozás katarzisa elmarad, ezt majd csak a Szonjához fűződő érzelmei hozzák el. Az *Epilógusban* a főhős belső monológjaiban megjelenik az etikum szellemében végrehajtott cselekedetnek, azaz a vallomástételnek és a bűnhődésnek a feloldhatatlan ellentéte, az ezt felülíró szándékkal, azaz a lelkiismeret nélküli bűnös tett elkövetésével.

„Miért, miért volna az én elméletem nagyobb ostobaság, mint más gondolatok és elméletek, amelyek csak úgy hemzsegek, tülekszenek, mióta világ a világ? [...] És mért olyan képtelenség a szemükben, amit tettem? – okoskodott tovább. – Azért, mert gonosztett? *Az én lelkiismeretem nyugodt*. Bűncselekmény történt, az kétségtelen, vétettem a törvény betűje ellen, hát jó, üssétek le a fejemet a törvény betűjéért... és megvan.”⁶²

A meghasonlott lelkű, vívódó jellemű, szellemi problémára választ kereső ember Dosztojevszkij regényeiben gyakran megjelenő karakter. Bergyajev úgy gondolja, hogy

⁵⁷ Uo. 613. o.

⁵⁸ Uo. 614. o.

⁵⁹ Uo. 616. o.

⁶⁰ Bergyajev, Nyikolaj: *Az orosz eszme. Az orosz gondolkodás alapvető problémái a 19. században és a 20. század elején*. Ford.: Patkós Éva. Budapest, Osiris Kiadó, 2020. 197. o. (saját kiemelés)

⁶¹ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 732 – 733. o.

⁶² Uo. 723 – 724. o. (saját kiemelés)

„Dosztojevszkij emberi világában a lét legmélyén tárul fel a *poláris ellentétesség*. Dosztojevszkij számára csak akkor lesz érdekes egy ember, ha megkezdődik benne a szellem belső forradalma.”⁶³ A művészi szférában a *poláris ellentétesség* szintézisének korlátai is jelen vannak a regényben, ez az oka annak, hogy a bűnbánat ellentmondásosan jelenik meg. Az idézett részlet azt sugallja, hogy Raszkolnyikov számára csak egy lehetőség a bűn alóli feloldozás, nem egyértelmű a sorsa.

Az említett idézet dialogikus jellegű belső monológ, amelyben metanyelvészeti szempontból is megjelenik a többszólamúság, a saját és idegen szólam komplex viszonya. A stilisztikai szempontú elemzése a regényrészletnek lehetőséget teremt a kétszólamú szó jelentésrétegeinek vizsgálatára. Bahtyin felhívja a figyelmet arra, hogy a szó értelmezéséhez elengedhetetlen a metalingvisztika, mert a szó valódi szférája a dialogikus érintkezésben keresendő.⁶⁴ Bahtyin absztrakt osztályozása alapján ez a regényrészlet az idegen szóra irányuló, azaz kétszólamú, visszatükrözött idegen szóra példa.⁶⁵ Ez azt jelenti, hogy az idézet belső replika, a főhősnek vallomásos jellegű megszólalása a saját bűnösségéről. Raszkolnyikov saját érzelmeinek szintetizálására képtelen, bűnösségével nem tud szembenézni, az általa hitt ideológiának a hamisságát nem tudja elfogadni, a meghasadt jellemű főhős nem képes a bűnét a személyiségébe integrálni. A regény többszólamúsága megjelenik az egyén és a külvilág relációjában is (érdektelenül fogadja édesanyja halálhírét)⁶⁶ az egyén belső skizmatikussága mellett. A polifónia a regény végén sem oldódik fel, nem válik monologikussá.

Dosztojevszkij a már említett Avvakum önéletírását is értékelő naplórészletében az orosz nyelv megbecsültségének hiányáról is értekezik, valamint felveti problémaként, hogy az orosz értelmiség nyelve a francia. Ez véleménye szerint azért súlyos probléma, mert ezáltal, hogy az értelmiség és a köznép *nem egy nyelvet beszél*, egyre inkább távolodik egymástól, ami a társadalom skizmatikus állapotához vezet. Az író az orosz nyelvet összehasonlítja az európai nyelvekkel, amelyek zártabbak, nem olyan sokszínűek, mint az orosz, amely gazdag, bár bizonyos szempontból *formátlan nyelv*⁶⁷, mégis mindent magába foglal. A naplórészletben ír

⁶³ Bergyajev, Nyikolaj: *Az orosz eszme. Az orosz gondolkodás alapvető problémái a 19. században és a 20. század elején*. Ford.: Patkós Éva. Budapest, Osiris Kiadó, 2020. 197. o

⁶⁴ Bahtyin: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. 251. o.

⁶⁵ Uo. 247. o.

⁶⁶ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 720. o.

⁶⁷ Достоевский, Фёдор Михайлович: *Дневник писателя. Ежемесячное издание. 1876. Июль и август. Глава третья. II. На каком языке говорить отцу отечества?*

http://dugward.ru/library/dostoevskiy/dostoevskiy_dnevnik1876.html
[2022. 09. 15.]

„Но если это страшно сказать, то, по крайней мере, нельзя не признать, с надеждой и с веселием духа, что нашего-то языка дух - бесспорно многообразен, богат, всесторонен и всеобъемлющ, ибо в *неустроенных еще формах своих*, а уже мог передать драгоценности и сокровища мысли европейской, и мы чувствуем, что переданы они точно и верно.” (saját kiemelés)

az öt évvel korábbi klasszikus orosz oktatási reformról, amely teret engedett a latin és az ógörög nyelv tanításának, amely ugyan szellemi és spirituális értelemben is fejlesztő eszköz, de az orosz nyelv háttérbe szorulását is eredményezte az oktatásban. Dosztojevszkij hitt abban, hogy az „élő” orosz nyelv széleskörű ismerete és oktatása egy lehetséges út az értelmiségnek a nép felé közeledésében. Filozófiájának, valamint az orosz kultúráról való gondolkodásának meghatározó eleme a *почвенничество*, a *talajosság* eszméje,⁶⁸ az értelmiségnek a néphez való visszatalálásáról szóló gondolatrendszer. Véleménye szerint az orosz nyelv eredetibb formája is a népnél, nem pedig a magas kultúrát képviselő értelmiségnél keresendő. Dosztojevszkij ezen meggyőződése a Puskin-beszéd részét is képezi,⁶⁹ amelynek keretében elmélkedik, hogy Puskin irodalmi nagysága abban keresendő, hogy elsőként felismerte a művelt társadalmi rétegnek az orosz *talajtól* való elszakadását. Továbbá Puskin művészetének szellemi alapjait a „népi igazságban” látja, amely a hazai *talajban* gyökerezik.⁷⁰

Dosztojevszkij ezen elképzeléseit az orosz kultúráról, az orosz társadalmi rétegek között fennálló antagonisztikus ellentétéről azért gondolom kiemelten fontosnak a *Bűn és bűnhődés* interpretációja során, mert Raszkolnyikov jellemében, az ő *talajtól* (az általános etikai rendtől) való elszakadásában – a gyilkosság elkövetésében, a morális rend felborításában – az orosz társadalmat jellemző skizmatikus állapotot látom szimbolikusan megjeleníteni. A regény monologikussá válásának lehetetlensége párhuzamban áll Dosztojevszkij társadalmi ideológiájával. Ahogyan a regényben az egyszólamú harmónia lehetetlen, úgy az értelmiségnek a néphez való visszatalálását sem teszi lehetővé a társadalom polarizáltsága.

⁶⁸ Aprisko, Pjotr Petrovics.: *Az orosz filozófia története*. Ford.: Goretity József. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 367 – 382. o.

⁶⁹ Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics.: Néhány magyarázó szó az alábbiakban következő Puskin-beszéd kapcsán. Ford.: Szabó Tünde. In: Kroó Katalin (Szerk.): *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I.* Budapest, Bölcsész Konzorcium 2006. 169 – 179. o.

⁷⁰ Uo. 17. o.

III. Karneváli világkép a Bűn és bűnhődésben

A *Bűn és bűnhődés* című regény és Raszkolnyikov jellemének vizsgálatát a továbbiakban karneváli kontextusban folytatom. Bahtyin a már említett Dosztojevszkij-monográfiájának „A műfaj és a szűzsé-szerkezet sajátosságai Dosztojevszkij műveiben” című fejezetében ír a karneváli világképről. Bahtyin karnevalizált irodalomnak nevezi „azt az irodalmat, amely magán viseli – direkt módon és közvetlenül vagy közvetetten, közvetítő láncszemek sorozatán át – a karneváli folklór (antik vagy középkori) bizonyos fajtáinak hatását”.⁷¹ Bahtyin szerint a karnevalizáció lehetővé teszi az ember és az emberi kapcsolatok mélyebb rétegeinek vizsgálatát.⁷²

A szélsőségeség Raszkolnyikov jellemének meghatározó attribútuma. Amikor Raszkolnyikov kimegy a Néva partjára, hogy az ellopott értékeket elrejtse, a főhős érzelmeit folyamatos zűrzavar jellemzi, és gondolatait a gyilkosság elkövetése uralja. De a gyilkosság tényéhez való viszonya szélsőségesen váltakozik.

„Egy pillanatra megint fellobbant a szinte tűrhetetlen heves öröm, mint az imént az irodában. [...] És nevetett. Igen, később emlékezett rá, hogy *idegesen, hangtalanul nevetett* egész idő alatt, amíg a téren keresztülment. [...] Elöntötte a *méreg*. „Ördög vigye! Jól kezdődik. Ez aztán jól kezdődik! Ördög vigye azt a lányt is, meg az egész új életet! Micsoda ostobaság, Uramisten!... És mit össze nem hazudtam ma, mennyi gyalázatosságot műveltem! *Aljasul hízelegtem*, komédiáztam annak a nyomorult Ilja Petrovicsnak! Eh mit, badarság! *Fütyülök valamennyiükre*, meg arra is, hogy hízelegtem és komédiáztam! Nem ez a fontos. Nem ez!”⁷³

A nevetés motívumának és a gyilkosságnak a kapcsolata Bahtyin szerint a karneváli ambivalenciából következik.⁷⁴ A főhős érzelmeit jellemző dualitást a külvilággal való kapcsolata is reprezentálja. A bűnének beismeréséig törekszik saját magával is elhitetni, hogy képes arra, hogy a gyilkosság ne ébresszen benne bűntudatot. Ezzel ellentétben a számára két legfontosabb nőalak Dunya és Szonja, akik a keresztény hitet és önzetlen jóságot képviselik.⁷⁵ Mindezek a szólamok beolvadnak a főhős szólamába.

⁷¹ Bahtyin: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. 135. o.

⁷² Uo. 209. o.

⁷³ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 145. o. (saját kiemelés)

⁷⁴ Bahtyin: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. 211. o.

⁷⁵ Gyöngyösiné Kiss Enikő: Bűn és bűnhődés. Dosztojevszkij regényének sorsanalitikus interpretációja. *Thalassa*, 7. évf. (1996) 2. szám 126 – 136. o.
Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 366 – 368. o.

A *hangtalan nevetés* a regényben visszatérő motívum. Raszkolnyikov a Bahtyin által is vizsgált lidércálmában⁷⁶ újra elköveti a gyilkosságot. Az álomban az uzsorásasszony *nevető* öregasszony képében van jelen, a *gúnyos nevetése* jelzi azt a fordulópontot, amely ponttól Raszkolnyikov már nem bírja elviselni a gyilkosságnak a terhét, és elindul a bűnhődés útján.

„Megállt előtte. «Fél tőlem!» – gondolta, nesztelenül kiemelte a baltát a hurokból, és rávágott az öregasszony feje búbjára egyszer, aztán még egyszer. De különös: még csak meg se mozdult az ütésre, mintha fából volna. Raszkolnyikov megijedt, és közelebb hajolt hozzá, hogy jobban megnézzze, de akkor az is még mélyebbre hajtotta a fejét. Leguggolt egészen a földre, és alulról nézett az arcába, nézte, és megfagyott benne a vér: az anyóka – nevetett, csak úgy rázta a *hangtalan, csendes nevetés*, de igyekezett elfojtani, hogy ő észre ne vegye.”⁷⁷

A *hangtalan nevetés* a bizonytalan gyilkos fölötti győzelemnek a szimbóluma.

A *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája* című művében Bahtyin a karneváli atmoszféra megteremtése egyik eszközének tekinti a nevetést, amely tipikus eleme az irodalmi szövegekben jelen lévő karnevalizmusnak is, de a nép körében a karneválszerű ünnepeknek is meghatározó objektuma.⁷⁸ A nevetés szabadság, míg a komolyság félelmet és rezignációt jelent.

A regényben amellet, hogy jelen vannak a karneváli világ speciális attribútumai, a gyilkosság maga a karnevál. A karnevál a hivatalossal ellentétes jellegű, idegen az egyháztól és az államtól.⁷⁹ A regényben elkövetett gyilkosság szintén ellentétes az egyházi és állami törvényekkel, a társadalmi struktúrákat kialakító szabályok rendszerével. A nevetés a főhős újjászületésének lehetőségét is sugallja, mert a lidércálmom a főhős számára az a határpont, ahonnan már a bűnhődés útjára tud lépni. A *karneváli dichotómiából* következően a nevetés

⁷⁶ Bahtyin: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. 210 – 211. o.

⁷⁷ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 370 – 371. o. (saját kiemelés)

⁷⁸ Bahtyin, Mihail: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Ford.: Könczöl Csaba. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982. 9; 93 – 94. o.

Bahtyin a nevetést össznépi jellegűnek tekinti, amelynek csak a hivatalosan jóváhagyott módon jutott hely, a szigorú szabályok keretein kívül. A középkort *egyoldalú komolyság* jellemezte. Bár a *Bűn és bűnhődés* című regény XIX. századi alkotás, az orosz társadalomban ekkor még nem épült ki a középkort véglegesen felváltó új társadalmi rend, így a középkort leíró fogalmi apparátussal jellemezhetők a regény szereplőinek kapcsolatai és viselkedésük.

⁷⁹ Vö: Szilárd Léna: *A karnevál-elmélet Vjacseszlav Ivanovtól Mihail Bahtyinig*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 85 – 118. o. Szilárd Léna felhívja a figyelmet arra, hogy a kultúra hivatalos és nem hivatalos rétegei között van kölcsönös kapcsolat, azonban a kapcsolati pontok jellege korszakonként változik. Ennek a folyamatos változásnak megfelelően az irodalomban is átalakul a karnevalizáció mint poétikai eszköz.

feloldja a bűnhődni képtelen gyilkos statikus lelkiállapotát, amely lehetőség Raszkolnyikov számára a bűnhődésre és az újjászületésre.

A karnevaleszk irodalmi eszközök a szimbolikus terek művészi megalkotásának is alapját képezi. Raszkolnyikov a lidércálomból mielőtt még felriadna, menekülni akar a sikertelen gyilkosság helyszínéről. De az előszobában a hatalmas tömegtől nem tud menekülni, a rengeteg ember láttán a *zűrzavar* tovább fokozódik, az egységes tömeggel szemben áll a magányos individuum.

Az előszoba, a küszöb, a nyitott ajtó szimbolikus térelem, amely kifejezi, hogy a főhős *már* nem tartozik az általa meghatározott *nem közönséges* emberek csoportjába, hiszen a gyilkosság elkövetése óta gyötri a bűntudat, de *még* nem tartozik az általa *közönségesnek* tartott emberek közé sem, hiszen még nem tisztult meg a bűnétől.⁸⁰

A *Bűn és bűnhődés*ben a karnevalizáció poétikai eszköz: a lépcső, a küszöb, az előszoba, az ajtó az a meghatározó pont, ahol végbemegy a válság, a radikális változás, ahol a főhősnek *döntenie kell*, ami a tiltott határ átlépését is jelentheti, ahonnan már nem lehet visszafordulni.⁸¹ Ez a *döntés* Raszkolnyikov sorsában a bűn beismerése felé tett első lépés, a saját napoleonisztikus személyiségébe vetett hite összeomlásának a pillanata.

A karnevál Raszkolnyikov belső vívódásaiban⁸² is megjelenik mint *zűrzavar*. A rendőrségen a fogalmazónál várakozva „egész valójában *szörnyű ziláltságot* érzett”.⁸³ «Он чувствовал во всем себе *страшный беспорядок*.»⁸⁴ Raszkolnyikov gondolatai a gyilkosság körül forognak, képtelen figyelmét a környezete felé fordítani.

⁸⁰ A *Bűn és bűnhődés*ben is megjelenő szimbolikus térelemeket használja például Franz Kafka *A per* című művében, és Orson Welles a regényből készített filmdrámában. Amikor Josef K. a törvényszéki festőtől, Titorellitől el szeretne jönni, kiabáló lányokkal találja szemben magát. Az ajtó mint térelem kiegészítő értelmezést nyer, határpont, ahonnan Josef K. el szeretne indulni, de nem tudja kinyitni az ajtót a sikoltozó lányoktól, így kénytelen a hátsó kijáraton menekülni. A lányok azonban ezt észreveszik, és a műterem másik kijáratához is odamennek. A kétségbeesett főhős a sikoltozást nemcsak külső körülményként, hanem belső zűrzavarként, irányíthatatlan káoszként érzékeli. A regényben megjelenő menekülést, a főhős sorsának kilátástalanságát véleményem szerint Kafka is a karnevalizáció eszközeivel mutatja be. Jaime Alazraki tanulmányában Walter Benjamin esszéistától idéz, amely idézetben a karnevalizáció helyett a parabola fogalmat használja az esszéista. (Alazraki, Jaime: *Mi az a neofantasztikum?* Ford.: Baglyosi Leona. In.: Báder Petra – Menczel Gabriella (Szerk.): *A fantasztikus irodalom elméletei Spanyol-Amerikában*. Budapest, ELTE BTK Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 2019. 205 – 221. o.) Szerintem a rendezett logikán túlmutató parabola a karnevál eszköztárával rokonítható művészi megoldás.

⁸¹ Bahtyin: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. 212. o.

⁸² A karnevalizált belső monológ Hamvas Béla *Karnevál* című regényében is jelen van. Hamvas Béla karneválemélete rokonítható Bahtyinnal, de nem imitációs jellegű, a *Karnevál* című művet belső monológok, párhuzamos monomániák sorozataként alkotta meg.

Hamvas Béla: *Karnevál*. Budapest, Medio Kiadó, 2018.

Lásd: Kelemen Zoltán: *Táj vagy örökség? Pannon Tükör*, 2. évf. (1997) 1. szám 35 – 38. o.

⁸³ Dosztójevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 127. o.

⁸⁴ Достоевский, Фёдор Михайлович: *Преступление и наказание*. Азбука, Санкт-Петербург, 2013. 111. c. (saját kiemelés)

„Félt, hogy nem lesz ura önmagának. Iparkodott megkapaszkodni valamiben, erősen gondolni egy bizonyos dologra, mindegy, akármi, csak más legyen – de sehogy se sikerült.”⁸⁵

Bár a figyelmét elterelte egy rövid időre, amíg Ilja Petroviccsal és Nyikogyim Fomiccsal beszélt, magyarázkodott nekik a száztizenöt rubelről szóló adóslevél miatt, de utána gondolatai visszatértek a gyilkossághoz és a vallomás lehetőségéhez.

A regényben Razumihin és Raszkolnyikov dialógusait olvasva találkozunk a barátságuk ambivalenciájával, amikor Raszkolnyikov visszautasítja a fordítási lehetőséget, amelyért három rubelt kaphatna. Ekkor ismét megjelenik a karakter folyamatos bizonytalanságának motívuma, amely körüli bonyolult eseménysort Dosztojevszkij még komplexebbé teszi azáltal, hogy Raszkolnyikov látomásait,⁸⁶ lázalmát és ébrenlétét az olvasó számára is összetéveszthetően ábrázolja.

A karnevalizáció egyik eszköze a polifóniának.⁸⁷ A műben ezt kiegészítik, így a lélekábrázolást teljessé teszik a dialógusok. Bahtyin szerint a másik ember tudata nélkül nem lehet a lélek legintimebb szféráiban eligazodni, saját belső világát az ember nem tudja megérteni önálló individuumként.⁸⁸ A *Bűn és bűnhődés*ben a szibériai száműzetésben Szonja és Raszkolnyikov találkozásai teremtik meg a lehetőséget „tudat tudattal való találkozására”.⁸⁹

A „tudat tudattal való találkozását” példázza az a korábban már említett epizód is, amikor Porfirij meggyőzi Raszkolnyikovot, hogy tegyen vallomást, és ismerje el bűnösségét. Raszkolnyikov magányos individuumként képtelen⁹⁰ a gyilkosság elkövetésével szembenézni, és a hős lelkiállapotát folyamatos zaklatottság jellemzi. Porfirij szavai által a hős képessé válik bűnösségének beismerésére. Porfirij megjeleníti Raszkolnyikov előtt az új élet lehetőségét is.

„Tudom, nehezére esik most ezt elhinni, de ne okoskodjék ravasz ésszel, engedje át magát az életnek, egyszerűen, elmélkedés nélkül, és ne féljen: az kivisz a partra, és talpra állítja. Hogy milyen partra? Hát tudhatom én azt? *De hiszem, hogy még sok*

⁸⁵ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 127. o.

⁸⁶ Uo. 153 – 155. o.

⁸⁷ Szilárd Léta: *A karnevál-elmélet Vjacseszlav Ivanovtól Mihail Bahtyinig*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 99 – 100. o.

⁸⁸ Bahtyin: Dosztojevszkij poétikájának problémái. 222 – 223. o.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Az egyén önmagaként való megjelenésének lehetetlenségét és a szakadatlan nyugtalanságot Szilárd Léta összekapcsolja Dosztojevszkij *Ördögök* című regényének interpretációja során. Véleményem szerint a magányosság és a zaklatott lelkiállapot kölcsönös viszonya a *Bűn és bűnhődés*ben Raszkolnyikov alakjában is jelen van.

Szilárd Léta: Jung előfutára? Dosztojevszkij a bálványteremtésről. *Medvetánc*, 5. évf. (1985) 2 – 3. szám 167 – 183. o.

megélnivalója van. Betanult szónoklatnak tartja, persze, amit mondok, de később egyszer talán eszébe jut majd, talán hasznát is veszi.”⁹¹

A karneváli világképnek a poétikai-tartalmi szemponton túl a *raszkolnak* a társadalomra gyakorolt hatása miatt történelmi jelentősége is van. A karnevál a felvilágosodás előtti társadalom együttes cselekvését is jelenti, kollektív gondolatrendszer, amelyben csak meghatározott módon lehet meghatározott időszakban megélni a szabadságot pl.: bolondünnepeken, neveltető rituálékon.⁹² A felvilágosodás előtt a társadalomban a hierarchiától, vagyoni helyzettől függetlenül az emberek világképe közös volt. A karnevál szelepként is működött, az elnyomás, az egyenlőtlenség, és az ebből fakadó nyomor a karnevál idején *elfelejthetővé* vált a közösségben, a lakomák, a különböző versenyek, a színjátszás volt az eszköze a társadalmi feszültségek levezetésének, a struktúrák konzerválásának.⁹³ Ez az egység a reformáció, de sokkal inkább a felvilágosodás során megbomlott, hiszen ezen folyamatoknak köszönhetően, a kollektív gondolkodás mellett egyre erősödött az individuum, ezáltal az igény a fennálló rend megreformálására.

Ez a szellemi forradalom Oroszországban a XVII. században kezdődött, hiszen az egyházszakadás az 1650-es években egy olyan történelmi helyzet volt, ahol vallási – ideológiai alapon a társadalom két részre hasadt, az óhitűekre és a reformer teokratákra. Oroszországban ekkor kezdődött el az a folyamat, amit az európai történelemben reformációnak – ellenreformációnak/rekatolizációnak nevezünk, amit majd követ a felvilágosodás. A karnevalizáció mint irodalmi eszköz felidézi ennek a történelmi helyzetnek a zavarosságát, mivel a szereplők folyamatosan örlődnek a kollektív és az individuális cselekvés lehetősége között.

⁹¹ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 614. o. (saját kiemelés)

⁹² Szilárd Léta: *A karnevál-elmélet Vjacseszlav Ivanovtól Mihail Bahtyinig*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 94 – 98. o.

⁹³ Bahtyin, Mihail: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Ford.: Könczöl Csaba. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982. 77 – 180. o.

IV. Raszkolnyikov újjászületésének lehetősége az Epilógusban

Raszkolnyikov bűnössége elismerése után Szibériába kerül, ahol a száműzetésben vállalja a tettéért a felelősséget. A főhőst a bűnhődés útján Szonja kíséri. Raszkolnyikov életében Szonja képviseli a bűntől való megtisztulás, az újjászületés lehetőségét. Ahogyan már a dolgozat „Raszkolnyikov jelleme *Avvakum protopópa önéletírása* tükrében” című részében említettem, az újjászületés véleményem szerint csak egy lehetőség, a regényben ez a harmónia nem jelenik meg egyértelműen, a polifónia nem válik monologikussá. (A monologikussá válásra tett kísérlet poétikai szempontból is megjelenik a regényben, hiszen az *Epilógusban* nincs dialógus, vagyis a polifónia egyik eszköze hiányzik az utolsó részből. Azonban a párbeszéd hiánya ellenére az egy szereplői szólamon belüli többhangúság nem szűnik meg a regényben, a főhős belső monológjaiban a többszólamúság továbbra is jelen van.)

Az *újjászületés* lehetőségét az *Epilógusban* az is sugallja, hogy a főhős a „fegyházban raboskodik már *kilenc hónapja*”.⁹⁴ A *kilenc hónap* mint az emberi élet első szakasza és a születés szimbóluma, az édesanya elképzeléseiben is visszatér: „Rogya most már hamarosan megjön, a búcsúzásnál világosan megmondta, hogy *pontosan kilenc hónap múlva hazavárhatja*, ő határozottan emlékszik erre.”⁹⁵ Az édesanya a fia sorsát a földi élet perspektívái szerint képzelel el, míg Szonja szeretete túllép a földi lét determináltságán.

A regényben a hős és a külvilág viszonyában bekövetkező törés is jelen van, amelynek vizsgálata megközelíthetővé teszi azt a kérdést, hogy a Raszkolnyikov karakterében a hasadást, a főhősnek és a környezetének a kapcsolatában bekövetkező törést felválthatja-e a szintézis. Dosztojevszkij regényében a lezárttság, a befejezettség, a szintézis véleményem szerint nem következik be, a többszólamúság nem feloldható. Dosztojevszkij a *Bűn és bűnhődésben* csupán felveti a szintézis⁹⁶ lehetőségét a főhős személyiségében.

A társadalomban és a főhős jellemében a szintézisre tett kísérlet az orosz univerzalizmus eszméjéhez, a szobornosztjhoz (*собо́рность*)⁹⁷ is köthető. A Raszkolnyikov által elkövetett

⁹⁴ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 711. o.

⁹⁵ Uo. 719. o. (saját kiemelés)

⁹⁶ Az író a publicisztikai írásaiban szintetizáló szemléletmódot képvisel az egymással szisztematikusan szemben álló orosz értelmiségi csoportok tekintetében, a polarizált ellentétek problematikájáról, „minden művelt és őszintén orosz ember egyesüléséről” szóló már idézett gondolatát a Puskin emlékbeszédében fejti ki. (Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics.: Néhány magyarázó szó az alábbiakban következő Puskin-beszéd kapcsán. Ford.: Szabó Tünde. In: Kroó Katalin (Szerk.): *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I.* Budapest, Bölcsész Konzorcium 2006. 169 – 179. o.)

⁹⁷ Hajnádý Zoltán felhívja a figyelmet, hogy a szobornosztj elv európai fogalmakkal nem határozható meg pontosan. A szobornosztj a pravoszláv szellemiség *életgyakorlataként, hitközösségként, lélekközösségként* is értelmezhető terminus. A szobornij szó Cirillhez és Metódhoz köthető, a katolikus szó lefordítására használták a kifejezést. A szlávok körében a szobornij szó új jelentést kapott, a *szeretetben egyesült és megváltott emberek organikus eszményi közösségét* jelenti.

gyilkosság ugyanis nemcsak a törvény betűje elleni véttség, hanem a közösségből (szobornosztóból) való kitaszítottságot is eredményezi.

„- Jó, jó anyácskám – mormogta elfogódva a fia. Nem nézett az anyjára, csak megszorította a kezét. – Majd beszélgetünk mi még.

De ahogy ezt kimonda, zavartan elsápadt. Megint az a múltkori dermesztő hidegség járta át a lelkét. Tisztán, félreérthetetlenül ráébredt, hogy szörnyű hazugság, amit most mondott, hogy *ő nemcsak elbeszélgetni nem fog már senkivel, de soha semmiről nem beszélhet többé senkivel a világon.*”⁹⁸

„Rogya *mindenkit kerül, rabtársai nem szeretik*, naphosszat egy szót se szól, és nagyon sápadt.”⁹⁹

A regényben a közösségből való kitaszítottság végső pontja az egzisztenciális válság állapotrajza.

„Beteg volt ő már régen, de nem a fegyencélet rémségei, nem a munka és a rabkoszt, a borotvált fej és a rongyos ruha *törte meg.*”¹⁰⁰

«Он был болен уже давно; но не ужасы каторжной жизни, не работы, не пища, не бритая голова, не лоскутное платье *сломили его*»¹⁰¹

A *törés* fogalom a dolgozatomban eddig említett jelentésrétegeken túl a regényből idézett kontextusban azt is sugallja, hogy a személyiségen belüli skizmatikus állapot statikusságot is jelent, amely nem teszi lehetővé a változást, a főhős nem tud a bűnhődés állapotába kerülni, ennek következtében a bűntől való megtisztulás, a közösségbe való visszatalálás is lehetetlen. A *lélek megtörése* a közömbösség állapotát is előidézi, amely a főhőst

Hajnády Zoltán: *Sophia és logosz*. Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002. 184. o.
Gánóczi Sándor a keresztény teológiában a szobornoszt elvet *tárgyilagosságot* tekint, amelynek hiányában az elszigetelt individuum nem képes az igazságot megközelíteni.

Gánóczi Sándor: Milyen értelemben lehet tudomány a keresztény teológia? *Magyar Tudomány*, 173. évf. (2012) 10. szám 1256 – 1267. o.

Török Endre szerint a szobornoszt a *Szentlélek által megjelölt közösség* az ortodoxiában.

Török Endre: Az orosz vallásbölcselet virágkora. *Vigilia*, 53. évf. (1988) 10. szám. 730 – 737. o.

⁹⁸ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 304. o. (saját kiemelés)

⁹⁹ Uo. 721 – 722. (saját kiemelés)

¹⁰⁰ Uo. 722. o. (saját kiemelés)

¹⁰¹ Достоевский, Фёдор Михайлович: *Преступление и наказание*. Азбука, Санкт-Петербург, 2013. 614. c. (saját kiemelés)

nem engedi az élethez visszatalálni: „De ő nem bánta meg a bűnét.”¹⁰² «Но он не раскаивался в своем преступлении.»¹⁰³ Raszkolnyikov a „mardosó bűnbánatot”, amely „összetöri a szívét [...] örömmel fogadná, hiszen a kín és a könny is – élet!”¹⁰⁴ A törés motívuma ismét megjelenik a regényben: „összetöri a szívét” «разбивающее сердце»¹⁰⁵, de a fogalom ebben a kontextusban már nemcsak a statikus állapotot, hanem a bűnhődés felé megtehető első lépést is magába foglalja. A *törés* szó jelentése kezd átalakulni, és egy lehetséges szintézist sugall, de – mint említettem – a regényben ez csak egy lehetőség, nem tud megvalósulni a többhangúság dichotómiája miatt.

Az *életfordulat*, az újjászületés lehetősége a Néva partján az életről való lemondáson gondolkodó főhős belső monológjában is megjelenik.

„...nem ébredt rá, hogy talán már akkor, amikor ott állt a Néva felett, megérezte, micsoda mélységes hazugság rejlik benne és a gondolkodásában. Nem értette, hogy ez az érzés már egy *eljövendő életfordulatnak, feltámadásnak, jövendő új életeszmének* a hírnöke lehetett.”¹⁰⁶

A folyónak az orosz irodalomban archetipikus jelentése van¹⁰⁷, a *döntés*, az *életfordulat* lehetőségét szimbolizálja. Raszkolnyikov – a regény szövege alapján nem tudatosan – az újjászületés mellett dönt, amikor a Néva folyónál nem vet véget az életnek. A víznek önmagában poláris jelentése van. A hideg víz mint természeti kép, a bánatot, a reménytelenséget jeleníti meg, ellentétben a sima vízfelszínnel, amely a szabad, akadálytalan létezés euforikus állapotrajza.¹⁰⁸ A *Bűn és bűnhődés*ben a Néva folyó Raszkolnyikov sorsában pozitív jelentésű, hiszen az *Epilógus*ban Szonjával is a Néva partján találkozik a főhős.¹⁰⁹

A közösségtől való távolodás, az elkülönülés, a főhősnek az egységgel szembeni pozíciója a *szakadék* szóval is szemléltetve van.

¹⁰² Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 723. o. (saját kiemelés)

¹⁰³ Достоевский, Фёдор Михайлович: *Преступление и наказание*. Азбука, Санкт-Петербург, 2013. 616. c.

¹⁰⁴ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 723. o.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo. 724. o. (saját kiemelés)

¹⁰⁷ Toporov, Vlagyimir Nyikolajevics: A „pétervári szöveg”. Természeti – kulturális szintézis. Értelmezési szférák. Ford.: Kasza Éva. In.: Fonalka Mária (Szerk.): *Pétervár szemiotikája az orosz irodalomban*. Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004. 109 – 163. o.

¹⁰⁸ Uo. 122. o.

¹⁰⁹ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 730. o.

„Legfőként azon csodálkozott, hogy olyan áthidalhatatlan, tátongó *szakadék* választja el tőle mind a többi.”¹¹⁰

«Вобщее же и наиболее стала удивлять его та страшная, та непроходимая *пропасть*, которая лежала между ним и всем этим людом.»¹¹¹

A szobornoszyból való kitaszítoottságot példázza az a jelenet is, amikor Raszkolnyikovot rabtársai Istentagadással vádolják meg.¹¹² A kívülállásnak, a *törésnek*, az egzisztenciális válságnak a legvégső pontja a főhős visszatérő lidércálmában¹¹³ megjelenő *félelem* az ember oktalan pusztítási vágyától és kegyetlenségétől. Ebben az álomban olyan világ jelenik meg, ahol „képtelenek megegyezni, mit tekintsenek *jónak és rossznak*. Nem tudták, kit hibáztassanak, és kinek adjanak igazat.”¹¹⁴ Az álomban tehát megjelenik az a világ, amelyet Raszkolnyikov a *Negyedévi Szemlében A bűnről* címmel írt cikkében bemutatott, hiszen a főhős publicisztikai írásában is jelen van az a meggyőződés, hogy a *nem közönséges emberek* hierarchikusan fentebb helyezkednek el a *közönséges emberekhez* képest, és az erkölcsi normák nem vonatkoznak rájuk. A lidércálomban – amely parallel a cikkben kifejtett ideológiával – megjelenik Raszkolnyikov félelme önmagától és eszméitől. A főhős rémálmában is az egyetemes erkölcs hiánya, a *jó és rossz* fogalmaknak a jelentésében való egyetértés lehetetlensége okozta a bűnt, az ok nélküli gyilkosságokat, az ember megsemmisítését. Ha egy közösségben nincs konszenzus az alapvető erkölcsi normák szabályrendszeréről, akkor *zűrzavar*, káosz alakul ki, amely bűnök elkövetésére ösztönzi a közösség tagjait.

A gyilkosság nemcsak az uzsorásasszonnyal szemben elkövetett bűn, hanem a társadalmi rend elleni lázadásnak is tekinthető. Szonja segít a főhősnek a szobornoszy közösségbe visszavezető út megtalálásában, és az *újszövetségi, krisztusi irgalom* szellemében elkíséri Raszkolnyikovot a bűnhődés útján.

„A Szvidrigajlovtól kapott pénzen Szonja már régen beszerzett mindent, és felkészült, hogy követhesse majd a rabszállítmányt, amelyikkel Raszkolnyikovot viszik. Egymással sose beszéltek erről, de tudták mindketten, hogy így lesz.”¹¹⁵

¹¹⁰ Uo. 725. o. (saját kiemelés)

¹¹¹ Достоевский, Фёдор Михайлович: *Преступление и наказание*. Азбука, Санкт-Петербург, 2013. 616. c. (saját kiemelés)

¹¹² Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 726. o.

¹¹³ Uo. 727 – 728. o.

¹¹⁴ Uo. 728. o. (saját kiemelés)

¹¹⁵ Uo. 717. o.

Raszkolnyikov az uzsorásasszony meggyilkolása után Lizavetát is megöli, aki Szonjának kedves barátnője volt. Ezt Raszkolnyikov akkor tudta meg, amikor Szonját arra kéri, olvassa fel neki az *Újszövetségből* Lázár feltámasztását.¹¹⁶ Raszkolnyikov Lizaveta barátnőjének gyilkosa, de Szonja megbocsájt neki, a gyilkosságról egymással sohasem beszélnek. Véleményem szerint Lázár feltámasztásának a regényben kulcsfontosságú szerepe van, hiszen az evangéliumi történet párhuzamba állítható a katorgán bűnhődő és ezáltal újjászülető Raszkolnyikov sorsával. Lázár feltámasztásában megjelenik az *Újszövetség* Istenének a szeretete és kegyelme, amit a regényben Szonja közvetít. Raszkolnyikov Szibériában előveszi az *Evangéliumot*, ugyanazt, amelyből Szonja olvasott fel neki. Az *Evangélium* olvasása és a szerelem motívuma reprezentálja, hogy Raszkolnyikov lelkében *a közönséges és a nem közönséges emberekre osztott társadalomról szóló ideológia helyét elfoglalta az élet*.¹¹⁷ A főhősnek az újjászületés felé tett lépései a szobornosztj közösségébe való visszatalálásként is értelmezhetők.

„Raszkolnyikov feltámadt, tudta, érezte ezt egész megújódott valójában. Szonya pedig csak benne, általa él. Este, amikor a rabkaszárnyát bezárták, a piccsen hevert, és Szonyára gondolt. *Aznap szinte más szemmel nézték rabtársai, addigi ellenségei.*”¹¹⁸

Raszkolnyikov a mű végén megérkezik a közösségbe, és érzékeli az életet. Az *igazság*, a törvény elleni véttség, a gyilkosság bűne alól a bűnhődés és a szenvedés feloldozást hozhat el a főhős számára, de véleményem szerint a megtisztulásnak csak a lehetőségével találkozik a regényben az olvasó:

„Raszkolnyikov még nem tudta, hogy az új életet nem ingyen adják, nagy az ára, jövődő hősiességgel kell majd fizetnie érte.

De itt már új történet kezdődik. Egy ember fokozatos megújódásának, fokozatos újjászületésének története. Ahogy átmegy egyik világból a másikba, megismeri az előtte addig ismeretlen valóságot. Ez új elbeszélés témája lehetne – de a mostani itt véget ér.”¹¹⁹

¹¹⁶ Uo. 435. o.

¹¹⁷ Uo. 732. o.

¹¹⁸ Uo. 731. o. (saját kiemelés)

¹¹⁹ Uo. 734. o.

V. Összegzés és a kutatás további perspektívái

Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényének és a *raszkol* lehetséges kapcsolati pontjainak a feltárását tűztem ki célul a dolgozatom megírása során. A regény szűzsége és a *raszkol* fogalom absztrakt jelentésrétegének összekapcsolásakor figyelembe vettem az irodalomnak a fiktív státuszát. A mű interpretációja során arra a következtetésre jutottam, hogy noha a regény nem tekinthető a XVII. századi történelmi eseményeket (a „zavaros időszakot” és az egyházszakadást) feldolgozó művészi prózának; az orosz társadalmat jellemző skizmatikus állapot jelen van szimbolikus poétikai eszközökkel – többszólamú belső dialógusok formájában – a szövegben.

Dolgozatomban az irodalmi szöveg igazság-összefüggésével kapcsolatban már idéztem Tzvetan Todorov tanulmányát, amelyben kiemeltem a kutatásom szempontjából hangsúlyosnak vélt gondolatot, miszerint az irodalmi szöveg *nem igaz vagy hamis*, hanem *fikció*.¹²⁰ Szeretném kiegészíteni ezt a megközelítést azzal a gondolattal, hogy a művészi próza nem reális és fiktív ellentéte, hanem *reális és fiktív összjátéka*.¹²¹ A *Bűn és bűnhődés* című regény elemezhető ennek a megközelítésnek a figyelembe vételével, mert a *raszkol* – azaz a *törés* jelensége, amely a dolgozatom középpontjában áll, olyan társadalmi jelenség is egyben, amely a regényben mint fikcionális szövegben szimbolikusan jelen van. További kutatásaimban szeretném a fent említett kérdéskört Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek* című regényében is vizsgálni, mert úgy gondolom a *törés és a meghasonlás* jelensége ebben a műben is megfigyelhető.

A *Bűn és bűnhődés*ben Raszkolnyikov jellemének szélsőséges voltát, *skizmatikusságát*, a *főhős szólamán belüli többhangúságot* példázza a dolgozatomban már elemzett eseménysor, amikor Raszkolnyikov a Néva folyó partján el akarja rejtteni az elloptott értékeket.

„Egy pillanatra megint fellobbant a szinte tűrhetetlen heves *öröm*, mint az imént az irodában. [...] És *nevetett*. Igen, később emlékezett rá, hogy *idegesen, hangtalanul nevetett* egész idő alatt, amíg a téren keresztülment. [...] Elöntötte a *méreg*. „Ördög vigye! Jól kezdődik. Ez aztán jól kezdődik! Ördög vigye azt a lányt is, meg az egész új életet! Micsoda ostobaság, Uramisten!... És mit össze nem hazudtam ma, mennyi

¹²⁰ Todorov, Tzvetan: Poétika (1967). Ford.: Angyalosi Gergely. In: Bókay Antal – Vilcsék Béla (Szerk.): *A modern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 579 – 600. o

¹²¹ Kiss Noémi: Antropológia az irodalomtudományban és irodalom az antropológiában. Egy új paradigma vázlat. In.: Biczó Gábor – Kiss Noémi (Szerk.): *Antropológia és irodalom. Egy új paradigma útkeresése*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2003. 436. o.

gyalázatosságot műveltem! *Aljasul hízelegtem*, komédiáztam annak a nyomorult Ilja Petrovicsnak! Eh mit, badarság! *Fütyülök valamennyiükre*, meg arra is, hogy hízelegtem és komédiáztam! Nem ez a fontos. Nem ez!”¹²²

Az ellentétes érzelmek ambivalenciája, a dialogikus belső monológban megfigyelhető replika prezentálja a Bahtyin által polifonikusnak nevezett regényszerkezetet.¹²³

A *raszkol és a többszólamúság* mellett a dolgozatomban Raszkolnyikov saját bűnösségéhez való viszonyának a feltárására is törekedtem. A bűnösség, a szenvedés vállalása – amely a büntől való megtisztulás lehetséges útja – és a főhős szabadságának kérdésköre véleményem szerint szorosan összefüggenek. Raszkolnyikov sorsának tragikuma abban érhető tetten, hogy a gyilkosságot megalapozó ideológia nem a szabadság útjára, hanem a saját elméletétől függő szolgásgba vezeti a főhőst.¹²⁴ Bergyajev – a szabadság filozófusa¹²⁵ – kiemelten foglalkozott a Dosztojevszkij-életműben a *szabadság* problematikájával.

„Az embernek a szabadság útján kell járnia. A szabadság azonban szolgasággá válik, a szabadság elpusztítja az embert, amikor az ember *erőszakos szabadságában* semmiféle emberfelettiről nem akar tudni. Ha magánál az embernél semmiféle magasabb rendű nem létezik, akkor az ember sem létezik. Ha a szabadságnak nincs tartalma, tárgya, ha az emberi szabadság nem áll kapcsolatban az isteni szabadsággal, akkor a szabadság sem létezik. Ha az embernek mindent szabad, akkor az emberi szabadság önmagának alávetett szolgasággá válik. *Önmaga szolgasága pedig magát az embert pusztítja el.*”¹²⁶

További regényelemzéseimben szeretném Dosztojevszkij hőseinek a *szabadsághoz* fűződő viszonyát megérteni, és a szerző munkásságában a *szabadság* és a *bűn* lehetséges kapcsolati pontjait keresni. Elképzelésem szerint a szabadság és a bűn viszonya megközelíthető *A Karamazov testvérek* című regény interpretációjával.

Dolgozatom utolsó részében Raszkolnyikov újjászületésének lehetőségét vizsgáltam. Ahogyan ezt többször is hangsúlyoztam, véleményem szerint a regényben a főhős újjászületése csak egy lehetőség, nem biztosan bekövetkező életfordulat. A főhős a büntől való megtisztulás

¹²² Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 145. o. (saját kiemelés)

¹²³ Bahtyin: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. 46. o.

¹²⁴ Vö. Bergyajev, Nyikolaj: *Dosztojevszkij világszemlélete*. Ford.: Baán István. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993. 92. o.

¹²⁵ Bergyajev, Nyikolaj: *Önmegismerés*. Ford.: Gasparics Gyula – Kovács Erzsébet. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2002. 71. o.

¹²⁶ Bergyajev, Nyikolaj: *Dosztojevszkij világszemlélete*. Ford.: Baán István. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993. 92. o. (saját kiemelés)

felé tett lépéseivel összefüggően Szonja szerepét meghatározónak gondolom. A Szonja által a regényben megjelenített *krisztusi irgalom és szeretet* az egyetlen lehetőség Raszkolnyikov számára, hogy képes legyen érzékelni az *életet*.¹²⁷ Az *Epilógusban* a főhős elkéri Szonjától az *Evangéliumot*, ugyan nem nyitja ki, „de agyán átvillant a gondolat: hát lehet az, hogy *az ő meggyőződése ne legyen az én meggyőződésem* is? Vagy legalább az érzése, törekvése?”¹²⁸

Úgy gondolom, hogy az *újszövetségi szeretet alapú etika*¹²⁹ és a már említett szabadság fogalma egymással összefüggő filozófiai kérdés. Bergyajev szerint a kereszténység titka a szabadság titka.¹³⁰ A bűn – a regényben a gyilkosság – „antikrisztusi elv [...] a szellem szabadságának tagadása”.¹³¹ Raszkolnyikov megszegi az általános etikai rend szabályait, amely nem a szabadság állapotába, hanem szolgaságba vezeti a főhőst. Bergyajev szerint a bűn, a *gonoszság* a szabadság nélkül nem megmagyarázható. Bergyajev felhívja arra is a figyelmet, hogy a büntettet hiába követi a kiszabott büntetés – a regényben a katorga –, az az egyénnek csak a „külső sorsát érinti”.¹³² A törvény betűjéből következő *büntetésnél* győtrőbb a lelkiismeret által előidézett *bűnhődés*.

„Dosztojevszkij számára az emberi lélek sokkal többet jelent, mint a világ összes birodalma. Ebben ízig-vérig keresztény volt. De maga a lélek keresi az állam kardját, maga áll oda, hogy sújtson le rá. *A bűnhődés a lélek belső útjának mozzanata*.”¹³³

Véleményem szerint a Dosztojevszkij-életmű értelmezését segíti Bergyajev interpretációja. Meglátásom szerint az orosz irodalmi mű megértéséhez közelebb visz, ha orosz filozófiai kontextusban is közeledünk hozzá – azaz Dosztojevszkij regényének a megértéséhez Bergyajev-szövegeket is alkalmazunk –, mert a kultúra megértését segíti a *belső nézőpont*. Emellett a dolgozatomban törekedtem arra, hogy az orosz kulturális autarchián túl a *Bűn és bűnhődés* című regény elemzése szempontjából az általam relevánsnak gondolt művészi alkotásokat is beépítsem az elemzésbe (Franz Kafka: *A per*, Hamvas Béla: *Karnevál*,

¹²⁷ Raszkolnyikov a „mardosó bűnbánatot”, amely „összetöri a szívét [...] örömmel fogadná, hiszen a kín és a könny is – *élet!*” A főhős ettől a vágyakozástól eljut a következő létállapotba: „[A]z okoskodás helyét elfoglalta az *élet*”.

Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 723; 732. o. (saját kiemelés)

¹²⁸ Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. 732. o. (saját kiemelés)

¹²⁹ A *krisztusi szeretet* értékessége hangsúlyos gondolat a „Bevezetésben” már említett Dosztojevszkij-levélrészletében is, amelyből kiderül, hogy a szeretet az igazságot meghaladó érték az író számára.

¹³⁰ Bergyajev, Nyikolaj: *Dosztojevszkij világszemlélete*. Ford.: Baán István. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993. 96. o.

¹³¹ Uo. 97. o.

¹³² Uo. 114. o.

¹³³ Uo. 114 – 115. o. (saját kiemelés)

Silentium), hiszen a *külső nézőpont* segíti a regény tágabb kontextusban való értelmezését. A regény elemzése – és a gondolati kör tágítása – voltaképpen befejezhetetlennek tűnik, ahogyan a *Bűn és bűnhődés* című regény is bizonyos értelemben befejezetlen („[E]z új elbeszélés témája lehetne”).¹³⁴ Érzésem szerint maga a Dosztojevszkij kínálta szellemi kaland is nehezen lezárható, hiszen folyamatosan új és új utakra csábítja az értelmezőt...

¹³⁴ Uo. 734. o.

Bibliográfia

- AHIEZER, ALEKSZANDR SZAMOJLOVICS: Oroszország: megosztott civilizáció? Ford.: Kiss Ilona. *Replika*, (1995) 19 – 20. szám 123 – 138. o.
- ALAZRAKI, JAIME: Mi az a neofantasztikum? Ford.: Baglyosi Leona. In.: Báder Petra – Menczel Gabriella (Szerk.): *A fantasztikus irodalom elméletei Spanyol-Amerikában*. Budapest, ELTE BTK Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 2019. 205 – 221. o.
- APRISKO, PJOTR PETROVICS: *Az orosz filozófia története*. Ford.: Goretity József. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.
- AVVAKUM PROTOPÓPA: Avvakum protopópa önéletírása. Ford.: Juhász József In: Salamon Anikó (Szerk.): *Avvakum pópa önéletírása*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979. 23 – 126. o.
- BAHTYIN, MIHAIL: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. Ford.: Könczöl Csaba – Szőke Katalin – Hetesi István – Horváth Géza. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- BAHTYIN, MIHAIL: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Ford.: Könczöl Csaba. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982.
- BERGYAJEV, NYIKOLAJ: *Az orosz eszme. Az orosz gondolkodás alapvető problémái a 19. században és a 20. század elején*. Ford.: Patkós Éva. Budapest, Osiris Kiadó, 2020.
- BERGYAJEV, NYIKOLAJ: *Dosztojevszkij világszemlélete*. Ford.: Baán István. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993.
- BERGYAJEV, NYIKOLAJ: *Önmegismerés*. Ford.: Gasparics Gyula – Kovács Erzsébet. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2002.
- DOSZTOJEVSZKIJ, FJODOR MIHAJLOVICS: *Bűn és bűnhődés*. Ford.: Görög Imre – G. Beke Margit. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2018.
- DOSZTOJEVSZKIJ, FJODOR MIHAJLOVICS: *Bűn és bűnhődés*. Ford.: Vári Erzsébet. Budapest, Gabo Kiadó, 2004, 2021.
- [DOSZTOJEVSZKIJ] ДОСТОЕВСКИЙ, ФЁДОР МИХАЙЛОВИЧ: Дневник писателя. Ежемесячное издание. 1876. Июль и август. Глава третья. II. На каком языке говорить отцу отечества?
- http://dugward.ru/library/dostoevskiy/dostoevskiy_dnevnik1876.html [2022. 09. 15.]
- DOSZTOJEVSZKIJ, FJODOR MIHAJLOVICS: Néhány magyarázó szó az alábbiakban következő Puskin-beszéd kapcsán. Ford.: Szabó Tünde. In: Kroó Katalin (Szerk.): *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I*. Budapest, Bölcsész Konzorcium 2006. 169 – 179. o.

- [DOSZTOJEVSZKIJ] ДОСТОЕВСКИЙ, ФЁДОР МИХАЙЛОВИЧ: *Преступление и наказание*. Азбука, Санкт-Петербург, 2013.
- DOSZTOJEVSZKIJ, FJODOR MIHAJLOVICS: *Tanulmányok, levelek, vallomások*. Ford.: Grigássy Éva. Budapest, Magyar Helikon, 1972.
- FONT MÁRTA: Alekszandr Nyevszkij legendája. In: Font Márta – Sashalmi Endre (Szerk.): *Állam, hatalom, ideológia*. Budapest, Pannonica Kiadó, 2007. 115 – 127. o.
- GÁNÓCZI SÁNDOR Milyen értelemben lehet tudomány a keresztény teológia? *Magyar Tudomány*. 173. évf. (2012) 10. szám 1256 – 1267. o.
- GROYS, BORIS: Az orosz nemzeti identitás kérdése. Ford.: Patkós Éva. *Replika*, (1995) 19 – 20. szám 139 – 148. o.
- GROYS, BORIS: Oroszország mint a Nyugat tudatalattija. Ford.: Balogh Magdolna – Krasztev Péter. In: Bagdi Ibolya – Szőke Katalin (Szerk.): *Az orosz kultúra Nyugat és Kelet között*. Szeged, Bölcsész Konzorcium, 2006. 233 – 249. o.
- GYÖRKÖSSINÉ KISS ENIKŐ: Bűn és bűnhődés. Dosztojevszkij regényének sorsanalitikus interpretációja. *Thalassa*, 7. évf. (1996) 2. szám 126 – 136. o.
- HAJNÁDY ZOLTÁN: *A kultúra mint emlékezet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.
- HAJNÁDY ZOLTÁN: *Sophia és logosz*. Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002.
- HAJNÁDY ZOLTÁN: Sophia és logosz. A kozmikus és a történelmi világrend organonjai. *Vallástudományi Szemle*, (2013) 13. évf. 3. szám 71 – 85. o.
- HAMVAS BÉLA: *Karnevál*. Budapest, Medio Kiadó, 2018.
- HAMVAS BÉLA: *Silentium; Titkos jegyzőkönyv; Unikornis*. Budapest, Vigilia, 1987.
- IGLÓI ENDRE – MISLEY PÁL: *Régi orosz széppróza*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1977.
- JEPIFANYIJ SZERZETES: Jepifanyij szerzetes önéletírása. Ford.: Juhász József. In: Salamon Anikó (Szerk.): *Avvakum pápa önéletírása*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979. 126 – 185. o.
- KAFKA, FRANZ: *A per*. Ford.: Szabó Ede. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2008.
- KELEMEN ZOLTÁN: Táj vagy örökség? *Pannon Tükör*, 2. évf. (1997) 1. szám 35 – 38. o.
- KISS NOÉMI: Antropológia az irodalomtudományban és irodalom az antropológiában. Egy új paradigma vázlata. In: Biczó Gábor – Kiss Noémi (Szerk.): *Antropológia és irodalom. Egy új paradigma útkeresése*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2003. 431 – 437. o.
- KROÓ KATALIN: Raszkolnyikov gyilkosságának szemantikai minősítéséről a *Bűn és bűnhődésben*. In: Uő.: *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe II*. Budapest, Bölcsész Konzorcium 2006. 521 – 541. o.

LAKI DÓRA: Nevek a Bűn és bűnhődésben.

http://nemzetisegek.hu/repertorium/2016/05/belivek_27-29.pdf [2022. 08. 05.]

LESZKOV, NYIKOLAJ SZEMJONOVICS: *Papi gyülekezet*. Ford.: Institoris Irén. Budapest, Európa Kiadó, 1965.

PAPP ÁGNES KLÁRA: Katarzis és karnevál. *Irodalomtudományi Szemle*, LXII. évf. (2016) 2. szám. 181 – 191. o.

http://real-j.mtak.hu/8630/2/Helikon_2016-2_vagojel_nelkul.pdf#page=35 [2022. 08. 11.]

SUSO: Az Örök Bölcsesség könyve. XIII. A földi szenvedés mérhetetlenül nemes volta. In: *Suso misztikus írásai*. Ford.: Kulcsár F. Imre. Budapest, Paulus Hungarus Kairosz Kiadó, 2001. 157 – 162. o.

SZEKERES ADRIENN: Raszkolnyikov gyilkosság előtti álmainak poétikai elemzése Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés című regényében.

<http://doktori.btk.elte.hu/lit/cserneszekeresadrienn/diss.pdf> [2022. 08. 05.]

SZILÁRD LÉNA: *A karnevál-elmélet Vjacseszlav Ivanovtól Mihail Bahtyinig*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.

SZILÁRD LÉNA: Jung előfutára? Dosztojevszkij a bálványteremtésről. *Medvetánc*, 5. évf. (1985) 2 – 3. szám 167 – 183. o.

SZILI SÁNDOR: Nyikon pátriárka. *Klió*, 14. évf. (2005) 2. szám

<http://www.c3.hu/~klio/klio052/klio123.htm> [2022. 09. 19.]

SZVÁK GYULA: *Oroszország zavaros időszeke*. Budapest, Russica Pannonicana, 2009.

SZVÁK GYULA: Viták I. Péter reformjairól az orosz történetírásban. *Világtörténet*, 1999. 2. szám 3 – 28. o.

https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/vilag tortenet/vt_1999_2/szv ak.pdf [2022. 12. 14.]

TÉNYI TAMÁS: A (haldok)ló: a Szelf ellentmondásosságának mintázatai egy Raszkolnyikov álomban és Nietzsche összeomlásában.

http://psychiatry.aok.pte.hu/tavoktatas/TT_N.pdf [2022. 09. 26.]

TODOROV, TZVETAN: Poétika (1967). Ford.: Angyalosi Gergely. In: Bókay Antal – Vilcek Béla (Szerk.): *A modern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 579 – 600. o.

TOPOROV, VLAGYIMIR NYIKOLAJEVICS.: A „pétervári szöveg”. Természeti – kulturális szintézis. Értelmezési szférák. Ford.: Kasza Éva. In: Fonalka Mária (Szerk.): *Pétervár szemiotikája az orosz irodalomban*. Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004. 109 – 163. o.

TÖRÖK ENDRE: Avvakum és az orosz egyházzszakadás. In: Salamon Anikó (Szerk.): *Avvakum pápa önéletírása*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979. 5 – 23. o.

TÖRÖK ENDRE: Az orosz vallásbölcselet virágkora. *Vigilia*, 53. évf. (1988) 10. szám. 730 – 737. o.